

Važnost prevencije problema u ponašanju adolescenata u školskom okruženju

Ražov, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:099048>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**VAŽNOST PREVENCIJE PROBLEMA U PONAŠANJU
ADOLESCENATA U ŠKOLSKOM OKRUŽENJU**

Diplomski rad

Sara Ražov

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**VAŽNOST PREVENCIJE PROBLEMA U PONAŠANJU ADOLESCENATA U
ŠKOLSKOM OKRUŽENJU**

Diplomski rad

Sara Ražov

Mentorica: prof. dr.sc. Dejana Bouillet

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Pojmovno određenje problema u ponašanju	3
3. Nasilje kao problem u ponašanju	6
3.1. <i>Oblici nasilnog ponašanja</i>	7
4. Ovisnosti kao problem u ponašanju	9
5. Razdoblje adolescencije i problemi u ponašanju	11
5.1. <i>Čimbenici rizika i zaštite za razvoj nasilnog ponašanja i ovisnosti</i>	14
6. Prevencija problema u ponašanju u odgojno-obrazovnom kontekstu	17
6.1. <i>Uloga škole i mogućnosti prevencije u školskom okruženju</i>	20
6.2. <i>Program Lions Quest Vještine za djelovanje</i>	26
7. Metodologija istraživanja	29
8. Rezultati istraživanja	31
9. Rasprava	37
10. Zaključak	40
11. Literatura	42
12. Popis slika i tablica	50
13. Prilog	51

Važnost prevencije problema u ponašanju adolescenata u školskom okruženju

Sažetak

Cilj ovog diplomskog rada je prikazati važnost prevencije problema u ponašanju adolescenata u školskom okruženju jer je škola nakon obitelji najvažnija socijalna zajednica. Problemi u ponašanju podrazumijevaju sva ona ponašanja koja odstupaju od društveno prihvaćenih pravila i normi i kojima dijete/mlada osoba šteti sebi ili drugima, bilo putem konzumacije sredstava ovisnosti, nasilnog ponašanja prema drugima, otuđivanja stvari, kockanja i slično. U ovom radu su izdvojeni nasilno ponašanje i ovisnosti kao specifični problemi u ponašanju koji imaju nepovoljne posljedice na budućnost adolescenata te su prikazani neki primjeri prevencijskih programa koji se provode u Republici Hrvatskoj, a mogu biti pridonijeti prevenciji ovih problema. U radu su prikazane teorijske spoznaje o problemima u ponašanju i mogućnosti njihove prevencije. U empirijskom dijelu prikazani su rezultati istraživanja u kojem je sudjelovalo 886 učenika prvih razreda srednjih škola. Podaci su prikupljeni u sklopu programa Agencije za odgoj i obrazovanje i Ureda UN-a za droge i kriminalitet, a korišteni su uz njihovu suglasnost. Učenici su ispunjavali Upitnik za procjenu socijalno-emocionalnih vještina koji je razvijen u okviru programa. Korišteni su podaci o nasilnom ponašanju i konzumaciji sredstava ovisnosti među učenicima. Rezultati ukazuju na značajan broj adolescenata koji konzumiraju sredstva ovisnosti i nasilno se ponašaju, na korelaciju konzumacije sredstava ovisnosti s nasilnim obrascima ponašanja i na činjenicu da su dječaci skloniji konzumiranju sredstava ovisnosti i nasilnom ponašanju od djevojčica. Dakle, prevencija i preventivni programi od velikog su značaja za djecu i mlade i važno je da ih svaka škola provodi kako bi pomogla svojim učenicima i spriječila nastanak daljnjih pogoršanja kod učenika koji pokazuju određene probleme u ponašanju.

Ključne riječi: problemi u ponašanju, prevencija, adolescencija, škola

The importance of preventing problems in the behavior of adolescents in the school environment

Abstract

The aim of this graduate work is to show the importance of preventing adolescent behavior problems in the school environment because the school is the most important social community after the family. Behavioral problems include all those behaviors that deviate from socially

accepted rules and norms and in which the child/young person harms himself or others, either through the consumption of addictive substances, violent behavior towards others, alienation of things, gambling and similar. In this paper, violent behavior and addictions are singled out as specific behavioral problems that have unfavorable consequences for the future of adolescents, and some examples of prevention programs implemented in the Republic of Croatia, which can contribute to the prevention of these problems. The paper presents theoretical knowledge about behavioral problems and the possibility of their prevention. The empirical part presents the results of the research in which 886 students of the first grades of high schools participated. The data were collected as part of the program of the Agency for Education and the UN Office for Drugs and Crime, and were used with their consent. The students filled out the Questionnaire for the assessment of social-emotional skills, which was developed within the framework of the program. Data on violent behavior and consumption of addictive substances among students were used. The results indicate a significant number of adolescents who consume addictive substances and behave violently, the correlation of addictive substance consumption with violent patterns of behavior and the fact that boys are more prone to consuming addictive substances and violent behavior than girls. Therefore, prevention and preventive programs are of great importance for children and young people, and it is important that every school implements them in order to help its students and prevent the occurrence of further deterioration in students who show certain behavioral problems.

Key words: behavior problems, prevention, adolescence, school

Izjava o akademskoj čestitosti

Ovime izjavljujem da je diplomski rad naziva *Važnost prevencije problema u ponašanju adolescenata u školskom okruženju* rezultat isključivo mog istraživačkog rada na literaturi i istraživačkim podacima dobivenim u okviru evaluacije školskog preventivnog programa Vještine za djelovanje koji se provodi u suradnji Agencije za odgoj i obrazovanje i Ureda za droge i kriminalitet Ujedinjenih naroda (UNODC), uz mentoričino savjetovanje i vođenje, te da su svi izvori navedeni u tekstu i popisu literature korišteni u skladu s konvencijama pozivanja na izvore u akademskome pismu.

Za svrhu pisanja ovog diplomskog rada dobivena je suglasnost UNODC-a za korištenje podataka iz istraživanja (Suglasnost se nalazi u prilogu rada).

1. Uvod

Još od najranijih znanstvenih istraživanja i radova vezanih za djecu i mlade, autori su iznosili razne teorije, saznanja i nove perspektive koje bi pomogle u razumijevanju njihova razvoja te im pomogle otkloniti eventualne prepreke na tom putu, bilo da se radi o nekim pojedinačnim poteškoćama ili društvenim problemima. Problemi u ponašanju jedna su od tih mogućih poteškoća koja predstavlja i pojedinačni problem, ali i sve širi društveni problem o čemu svjedoči sve veći broj istraživanja na ovu temu. Upravo teorijski, ali i praktični dio tih istraživanja svjedoči o činjenici da su problemi u ponašanju djece i mladih zapravo iznimno promjenjiva i složena individualna i društvena pojava (Koller – Trbović i Žižak, 2012).

Pojava problema u ponašanju djece i mladih nešto je što je oduvijek zabrinjavalo javnost, no zadnjih desetljeća sve većim napretkom društva sve se više daje na važnosti potrebi za pružanjem podrške i razumijevanja djece i mladih koji manifestiraju te probleme te provedbi raznih preventivnih programa. Važno je što ranije uočiti probleme u ponašanju i krenuti u postupak prevencije zbog utjecaja na budućnost djeteta (Koller- Trbović, 1998). Na taj način spriječit će se razvijanje društveno neprihvatljivih ponašanja, a poticati razvoj pro socijalnog ponašanja (Zloković i Vrcelj, 2010).

S obzirom da je upravo adolescencija period života koji sa sobom nosi najviše promjena, ne iznenađuje činjenica da se problemi u ponašanju u najvećem broju slučajeva javljaju u toj dobi. Adolescenti su zbunjeni, okruženi novim iskustvima, promjenama na sebi i oko sebe te su načini na koje se doživljavaju te promjene od iznimne važnosti za njihov daljnji razvoj, napredak i uspjeh (Vejmelka, 2012).

Mnogi odgojno obrazovni djelatnici, ali i roditelji djece s problemima u ponašanju, svakodnevno nastoje saznati nove spoznaje o tome kako dolazi do njih, što ih uzrokuje i kako na njih primjereno odgovoriti. Dakle, nakon što se definira i razumije pojam problema u ponašanju, važno ih je moći prepoznati kako bi se moglo započeti s preventivnim mjerama i programima, kako u obitelji, tako i u školama i drugim institucionalnim sredinama. U tom je kontekstu iznimno važna uloga škole koja, osim poticanja kognitivnog, emocionalnog i socijalnog razvoja učenika za vrijeme trajanja njihovog školovanja, ima zadaću usmjeriti se na učenika kao pojedinca izvan škole, ali i kao budućeg građanina koji svojim ponašanjem treba biti primjer i uzor drugima (Jovanović, 2013).

Na koncu, s obzirom na činjenicu da su problemi u ponašanju uvelike prisutni u društvenoj zajednici, važno je da ih se prije svega uoči, razumije, pobliže objasni i nastoji prevenirati putem raznih preventivnih programa o kojima će također u radu biti riječ, kako bi se maksimalno pomoglo adolescentima na putu njihovog odrastanja. Ovaj rad fokusirat će se na nasilje i ovisnosti kao specifične probleme u ponašanju adolescenata. Također, u radu će se prikazati glavne teorijske spoznaje vezane za ovu temu i primjeri dobre prakse preventivnih programa i rezultati istraživanja provedenog na uzorku učenika prvih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj. Na kraju će se formulirati zaključna razmatranja koje objedinjuju teorijski i istraživački dio ovog rada.

2. Pojmovno određenje problema u ponašanju

Problemi u ponašanju spadaju u najčešće dijagnosticirane poremećaje u institucijama koje se bave mentalnim zdravljem djece i mladih (Pejović Milovančević i sur., 2002). Što se tiče njegova definiranja Bouillet i Uzelac (2007) objašnjavaju kako je zbog višestruke fenomenološke i dijalektičko – dinamičke kompleksnosti ovog pojma praktički nemoguće konstruirati njegovu jednoznačnu definiciju i klasifikaciju. Iz tog razloga različiti autori različito definiraju ovaj pojam pri čemu se svatko od njih fokusira na različite segmente. Jevtić i Knežević – Florić (2011) definiraju probleme u ponašanju kao bilo koje ponašanje koje odskāče od društveno prihvaćene norme. S druge strane, Kovačević i sur. (1987) definiraju ih kao specifičan društveni problem koji nastaje kod osoba s neadekvatnim ponašanjem, odnosno kod osoba koje se ponašaju na socijalno neprilagođen način. Prema Pejović Milovančević i sur. (2002) problemi u ponašanju podrazumijevaju sva ona ponašanja koja izlaze iz općeprihvaćenih društvenih normi određene okoline, a povezana su s ugrožavanjem prava drugih pojedinaca i neprihvatanjem društvenih pravila.

Postoje različiti termini koji su se kroz povijest koristili za označavanje problema u ponašanju. Od pojmova delikventno, anti-društveno i aberantno ponašanje do pojmova poremećaji u ponašanju i problematično ponašanje. Danas se ta situacija promijenila i navedeni termini se zamjenjuju onima koji su manje stigmatizirajući. Odnosno, kao što navode Buha i Gligorević (2013) može se govoriti o svojevrsnom trendu pomicanja terminologije prema izrazu ponašanje koje predstavlja izazov kojeg autori objašnjavaju kao nešto što ne predstavlja kvalitetu pojedinca niti manifestaciju njegovih karakteristika, već njegovu reakciju na skup kontekstualno-individualnih čimbenika. Ova promjena ima za posljedicu pomicanje fokusa sa pojedinca i njegovih nedostataka na stručne službe i njihovu ulogu u pomoći i olakšavanju pojedincima koji imaju obrasce problematičnog ponašanja (Buha i Gligorević, 2013).

U novijoj literaturi autori uglavnom upotrebljavaju pojam problemi u ponašanju koji „predstavlja skupni naziv za sva ona ponašanja biološke, psihološke, pedagoške ili socijalne geneze, kojima dijete/mlada osoba značajno odstupa od ponašanja primjerenog dobi, situaciji, kulturnim i etničkim normama, te štetno ili opasno utječe na sebe i /ili društvene sustave“ (Koller-Trbović i sur., 2011, str. 13).

Što se tiče klasifikacije problema u ponašanju, tu su također mnogi autori dali svoj doprinos, a među prvima se ističu Marijan i Tea Košiček (1967 prema Bouillet i Uzelac, 2007) koji su probleme u ponašanju nazvali karakteropatijama te ih klasificirali kao jednu od mogućih razina

psihičkih poremećaja djece i mladih. Najpoznatije na svjetskoj razini su klasifikacija Svjetske zdravstvene organizacije MKB-10 i klasifikacija Američkog psihijatrijskog udruženja (DSM-V). Svjetska zdravstvena organizacija u poglavlju koji se odnosi na razvoj sadrži poglavlja vezana za dječju i adolescentsku psihopatologiju te bilježi dvije skupine poremećaja: poremećaje psihološkog razvoja i poremećaje u ponašanju i osjećajima. Poremećaje u ponašanju definiraju kao obrazac ponašanja u kojem dijete, odnosno adolescent ima postupke koji su zabrinjavajući i uznemirujući za njegovu okolinu, kao što su agresivni napadi na druge (Graovac, 2010). U DSM-V klasifikaciji koristi se pojam poremećaji u ponašanju koji podrazumijevaju obrazac ponašanja kojim s krše društvena pravila i norme te ugrožavaju osnovna ljudska prava. Neki od simptoma koji su navedeni za opis ovog ponašanja su agresija, kršenje pravila, obmanjivanje, uništavanje i krađa (Đurišić i Drača, 2017).

Kao što je i u ranijim periodima postojalo više klasifikacija i definiranja problema u ponašanju od strane stručnjaka, to je ostalo tako i danas. Ipak, u dokumentu Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih (Koller-Trbović i sur., 2011) iznosi se kako se unatoč određenim razlikama u definiranju i klasificiranju problema u ponašanju uglavnom sve temelje na činjenici da je tu riječ o kontinuumu u ponašanju djece i mladih, od blažih prema težim, opasnijim ponašanjima, odnosno od šireg prema užem shvaćanju pojma problema u ponašanju. Također, u dokumentu se ističe da je nužno dogovoriti ključne kriterije za procjenu pojave problema u ponašanju tako da budu razumljivi i primjenjivi za sva područja koja se bave djecom i mladima i proučavaju njihov razvoj, odnosno treba prepoznati sljedeće:

- postoje li jasne posljedice tih ponašanja po dijete ili nekog drugog pojedinca
- odstupaju li ta ponašanja u značajnoj mjeri od uobičajenog i društveno prihvaćenog ponašanja
- ukazuju li ta ponašanja na budući nepovoljan razvoj djeteta ili mlade osobe, ukoliko izostane stručna intervencija
- koja su obilježja, odnosno vrsta, intenzitet, složenost, učestalost i trajanje tog specifičnog ponašanja.

Problemi u ponašanju dijele se na rizična ponašanja, teškoće u ponašanju i poremećaje u ponašanju. Rizična ponašanja podrazumijevaju sva ona ponašanja kojima pojedinac dovodi sebe ili druge u opasno stanje. Takvo ponašanje nema značajnijih posljedica u sadašnjosti, ali mogu biti od velikog značaja za budućnost, odnosno za buduće loše ishode. Primjer takvih

ponašanja su markiranje, kršenje pravila, suprotstavljanje autoritetu, eksperimentiranje sa sredstvima ovisnosti i slično te zahtijevaju reakciju obitelji i škole. Teškoće u ponašanju podrazumijevaju ona ponašanja kojima pojedinac krši društvena pravila i norme i koja se javljaju u različitim sredinama, iznenada ili kroz određeno vremensko razdoblje. Posljedice tog ponašanja također ne moraju biti visokog intenziteta u sadašnjosti, ali mogu predstavljati prijetnju za budućnost i potrebna je stručna intervencija. Primjer takvih ponašanja su krađa, nasilni ispadi, bježanje te socijalna izoliranost. Poremećaji u ponašanju podrazumijevaju ponašanja kojima pojedinac intenzivno i kroz duži vremenski period ugrožava sebe i/ili druge. Posljedice tog ponašanja su mnogobrojne i vrlo intenzivne i u sadašnjosti i u budućnosti kako za samo dijete/mladu osobu tako i za druge. Primjeri ovakvih ponašanja su provale, razbojništva, preprodaja droge, silovanja i ostala teža kaznena djela i prekršaji. Kod ovakvih ponašanja zahtijeva se reakcija institucija i specijaliziranih stručnjaka iz više sektora (Koller-Trbović i sur., 2011).

Prisutnost problema u ponašanju u velikoj mjeri ometa adolescenta u usvajanju novih adaptacijskih vještina i stvaranju pozitivnih interakcija s okruženjem (Buha i Gligorević, 2013). Dakle, velik broj djece i mladih suočava se s raznim problemima u ponašanju koji remete njihov svakodnevni život i onemogućavaju im primjereno sudjelovanje u zajednici i doprinos društvu te ih često dovode do socijalno neprilagođenih oblika ponašanja koji rezultiraju raznim posljedicama i za pojedinca i za društvo.

U razmatranju uzroka problema u ponašanju postoje različiti pristupi. Tako uz biološke i psihološke čimbenike važno mjesto zauzima socijalno okruženje i kulturološki okvir u kojem pojedinac raste (Mešćić – Blažević, 2007). Stručnjaci u svojim istraživanjima definiraju i analiziraju nastanak problema u ponašanju i nastoje dati odgovore koji će pomoći u njihovom otklanjanju. Prema Koller-Trbović i Žižak (2012) riječ je o pojavi koja se sastoji od blažih i više internaliziranih smetnji koje su više usmjerene na samo dijete ili mladu osobu i podrazumijevaju štetu koju ono samo sebi stvara, i s druge strane, od onih ozbiljnijih problema i ponašanja kojima dijete ili mlada osoba ne šteti više samo sebi, već postaje opasno i za druge.

U priručniku Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i načine praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih se također spominje podjela na internalizirane i eksternalizirane oblike problema u ponašanju. U skladu s tim, Maglica i Džanko (2016) u svom istraživanju problema u ponašanju među srednjoškolicima ističu problematiku uočavanja internaliziranih problema u ponašanju za razliku od eksternaliziranih. Naime, osnovna teškoća internaliziranih problema leži u tome što ih je teže uočiti u odnosu na eksternalizirane probleme.

Autori također navode kako internalizirani problemi podrazumijevaju pretjerano kontrolirana i prema sebi usmjerena ponašanja kao što su povučenost, uplašenost, anksioznost, depresivnost te u najekstremnijim slučajevima i suicidalnost. Stoga je od iznimne važnosti biti uz djecu i mlade, voditi računa o njihovim emocijama, proživljenim događajima i problemima. S druge strane, eksternalizirani problemi odnose se na nasilje i nemir prema drugima, uništavanje i slično.

Sve u svemu, problemi u ponašanju djece i mladih manifestiraju se u različitim oblicima, bilo putem raznih ovisnosti, nasilnog ponašanja ili kriminalnih djela. Ovaj rad detaljnije će se fokusirati na nasilno ponašanje i ovisnosti kao specifične probleme u ponašanju. Nasilno ponašanje primjer je eksternaliziranih, a ovisnost je primjer internaliziranih problema u ponašanju.

3. Nasilje kao problem u ponašanju

Nasilje predstavlja ozbiljan problem kod svih dobnih skupina, a osobito kod djece i mladih. Vršnjačko nasilje definira se kao ponašanje koje ima za cilj nekoga povrijediti i nanijeti mu štetu (Sesar i Dodaj, 2013). Dakle, nasilje podrazumijeva svjesnu i namjernu aktivnost usmjerenu prema drugoj osobi. Kao što navode Sušac i sur. (2016), u proučavanju fenomena nasilja javljaju se dvije glavne skupine, a to su osobe koje se nasilno ponašaju i osobe koje trpe nasilje. Također, ponekad se izdvajaju još i djeca koja istovremeno trpe nasilje, ali se i nasilno ponašaju te svjedoci nasilja, odnosno promatrači. Neka najčešća obilježja počinitelja nasilja su niska samokontrola, eksplozivnost, nedostatak empatije, sklonost sukobima i nepoštivanju pravila. S druge strane, neka najčešća obilježja osoba koje trpe nasilje su povučenost, nisko samopouzdanje i manji broj prijatelja (Stepanić, 2019). Treba spomenuti i ulogu svjedoka, odnosno promatrača nasilja koji na indirektan način sudjeluju u omogućavanju nasilnog ponašanja. Neki od njih suosjećaju s djetetom koje trpi nasilje i žao im je, ali rijetko interveniraju kako bi ga zaštitili. Oni su nesigurni i prestrašeni te se često iz straha pridružuju počiniteljima nasilnog ponašanja jer smatraju kako na taj način štite sebe (Zrilić, 2006).

Prema Coloroso (2004, navedeno u Prpić, 2006) nasilje se sastoji od četiri ključna elementa, a to su:

- a. Namjerno povređivanje - situacija u kojoj osoba koja se nasilno ponaša namjerno želi povrijediti drugu osobu i pri tom uživa u činjenici da joj nanosi bol i patnju.

- b. Nejednak status moći između osobe koja se nasilno ponaša i osobe koja trpi nasilje – ovaj element podrazumijeva činjenicu da je osoba koja se nasilno ponaša uvijek u poziciji nadmoći nad osobom koja trpi nasilje, bilo to zbog toga što je stariji od nje, fizički jači ili popularniji u društvu.
- c. Prijetnja da će se agresija nastaviti - i osobi koja se nasilno ponaša i osobi koja trpi nasilje poznato je da se nasilje neće dogoditi samo jednom, već će se ono zasigurno i ponoviti. U ovakvim situacijama osoba koja se nasilno ponaša najčešće ucjenjuje osobu koja trpi nasilje i prijeti svojim budućim postupcima, ako primjerice ne postupi onako kako je traži.
- d. Prestravljenost – ovaj element izazvan je strahom osobe koja trpi nasilje nakon ponovljenog nasilja i tu se zapravo radi o situaciji u kojoj je ona toliko prestrašena da često neće ništa poduzeti niti se kome obratiti, što zapravo osobi koja se nasilno ponaša daje samo još veću slobodu i nadmoć nad njom.

3.1. Oblici nasilnog ponašanja

Postoje tri glavna oblika vršnjačkog nasilja, a to su fizičko, verbalno i socijalno nasilje (Sesar, 2011). Prema rezultatima istraživanja Reić – Ercegovac (2016), verbalno nasilje više je zastupljeno među djecom i mladima od fizičkog. Također, fizičko nasilje kada je zastupljeno, većinom se javlja kod dječaka. Ono podrazumijeva povredu tijela druge osobe, bilo putem guranja, udaranja, davljenja, otimanja ili uništavanja stvari (Žilić i Janković, 2016).

Verbalno nasilje podrazumijeva vrijeđanje i ismijavanje druge osobe (Velki, 2019). Dakle ono podrazumijeva davanje uvredljivih komentara i pogrđnih imena, a kroz školovanje ga je osjetio velik broj djece što ostavlja mnoge negativne učinke na osobe koje trpe nasilje, a to bi prema Kurniati i sur. (2023) bili:

- a. Psihološki problemi – javljaju se problemi sa samopoimanjem i samopouzdanjem, dijete/mlada osoba jako osobno shvaća dobivene uvrede, preispituje sam sebe, omalovažava se i slično.
- b. Poremećaji spavanja – ova posljedica javlja se kada djeca/mlade osobe pretjerano razmišljaju o dobivenim uvredama, povrijeđeni su i zapravo trpe velik emocionalan stres.
- c. Nezainteresiranost za druženje i socijalizaciju – dijete/mlada osoba se osjeća povrijeđeno, zatvara se u sebe, osjeća se manje vrijednim i teško se nosi s dobivenim uvredama što dovodi do povlačenja i zatvaranja.

- d. Ispodprosječna obrazovna postignuća – nastaju kao rezultat rastresenosti djeteta/mlade osobe i nemogućnosti koncentracije uzrokovane promišljanjem o dobivenim uvredama i ismijavanjima od strane vršnjaka.

Socijalno nasilje podrazumijeva isključivanje pojedinca iz grupe vršnjaka, ignoriranje i širenje informacija o njemu (Gojković i Vukićević, 2011). Dakle, u ovakvom obliku nasilja pojedinac se osjeća odbačeno i neprihvaćeno te je uskraćen za druženje, zabavljanje i stvaranje uspomena sa svojim vršnjacima što svakako ima velike posljedice za njegov daljnji razvoj i društveni život.

Osim navedenih uobičajenih i najčešćih oblika nasilja, tu su još i seksualno i elektroničko nasilje koje iz dan u dan sve više raste. Seksualno nasilje se definira kao pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, upućivanje neželjenih seksualnih komentara te tjeranje na seksualne odnose (Žilić i Janković, 2016). Adolescentom seksualnim nasilnikom smatra se osoba između 13 i 18 godina koja se upušta u za društvo neprimjerena seksualna ponašanja (Luca – Mrđen, 2005). U posljednje vrijeme sve većom raširenošću interneta, raste i broj elektronskog nasilja. Djeca imaju pristup mnogobrojnim sadržajima na internetu koji na razne načine djeluju na njih. Elektroničko nasilje podrazumijeva oblik nasilja koje se odvija preko interneta, a provodi se preko raznih elektronskih medija poput društvenih mreža, elektroničke pošte, foruma i slično (Batori i sur., 2020). Sve češće provođenje vremena u virtualnom svijetu omogućava djeci različita pozitivna i negativna iskustva, a jedno od njih je upravo nasilje putem interneta, danas poznatije kao 'cyberbullying'. Ono što je problematično kod ovog tipa nasilja jest činjenica da osoba koja se nasilno ponaša ne vidi osobu koju zlostavlja kao ni štetu koju joj nanosi što može dovesti do umanjivanja ozbiljnosti situacije i njenih posljedica (Milić, 2020). Također, kao što navode Batori i sur. (2020), za razliku od tradicionalnog vršnjačkog nasilja koje se odvija interakcijom lice u lice, elektroničko nasilje pruža počinitelju mogućnost da ostane anonimn i sakrije svoj identitet, što onda vodi do smanjenja straha da će biti uhvaćen i odgovarati za svoja djela. Kada je riječ o sve većoj rasprostranjenosti interneta među djecom i mladima, valja spomenuti i činjenicu da se danas kod sve većeg broja djece i mladih može govoriti o svojevrsnoj ovisnosti o internetu koji za djecu često predstavlja priliku za bijeg od stvarnosti i svega onoga što ih muči.

Prvo istraživanje na nacionalnoj razini u Republici Hrvatskoj o raširenosti nasilnog ponašanja je provedeno 2016. godine. U istraživanju je sudjelovalo 3470 ispitanika u dobi od 11,13 i 16 godina. Istraživanjem je utvrđeno da 64,1% djece i mladih nije uključeno u vršnjačko nasilje. Njih 14,8% su osobe koje trpe nasilje, 6,3% su osobe koje se nasilno ponašaju, a 14,8% su

osobe koje trpe nasilje, ali se i nasilno ponašaju. Također, istraživanjem je utvrđeno da su djevojčice te koje češće trpe nasilje te istovremeno i trpe i doživljavaju nasilje kada je riječ o relacijskom nasilju koje podrazumijeva isključivanje i odbacivanje pojedinca iz grupe. S druge strane, dječaci češće sudjeluju u fizičkom i verbalnom nasilju, i kao osobe koje se nasilno ponašaju i kao osobe koje trpe nasilje (Sušac i sur., 2016). Slični su i rezultati istraživanja Bulat i Ajduković (2012) s manjim brojem ispitanika koji ukazuju na to da vršnjačko nasilje itekako postoji u školama u Republici Hrvatskoj. Od 558 ispitanih učenika, njih čak 37,8% svaki tjedan doživi neki oblik vršnjačkog nasilja, a najčešće je to psihičko nasilje (manipuliranje, ogovaranje, odbacivanje i slično). Slične rezultate prikazuje i Stepanić (2019) u kojem ističe kako u Republici Hrvatskoj skoro svako četvrto dijete doživljava neku vrstu nasilja. Od toga su njih 19% osobe koje trpe nasilje, a njih 8% osobe koje trpe, ali isto tako i čine nasilje drugima.

Sve u svemu, sklonost nasilnom ponašanju vidljiva je u svakom životnom razdoblju i još od najranije dobi važno je učiti djecu samokontroli ponašanja kako bi razvili primjerene stavove i obrasce ponašanja koji će im olakšati da odole raznim izazovima koje nosi upravo razdoblje adolescencije. U ovo doba u životu mladih događaju se značajne promjene. Adolescenti počinju razmišljati i ponašati se slično kao i odrasli, no istovremeno ne razmišljaju o posljedicama svog ponašanja što može dovesti do upuštanja u mnoga rizična, pa tako i nasilna ponašanja (Vejmelka, 2012).

4. Ovisnosti kao problem u ponašanju

Sljedeći vrlo čest problem u ponašanju adolescenata je razvoj ovisnosti. Velik broj adolescenata poseže za alkoholom, cigaretama i drogom kako bi pobjegli od onoga što ih muči ili se jednostavno uklopili u određene skupine i osjetili pripadnost grupi. Ovisnost označava proces u kojem se ponašanje, koje može funkcionirati i za stvaranje užitka i pružanje bijega od unutarnje nelagode, koristi u obrascu karakteriziranom ponovljenim neuspjehom kontrole ponašanja, odnosno nemoći i nastavkom ponašanja unatoč značajnim negativnim posljedicama, što se naziva neupravljivost (Goodman, 1990). Ovisnost karakterizira poremećaj kontrole ponašanja, žudnja, nemogućnost dosljedne apstinencije i smanjena prepoznatljivost ozbiljnosti problema u svom ponašanju i međuljudskim odnosima (West i Brown, 2013).

Nakon ovisnosti o igrama na sreću, najčešće ovisnosti su ovisnost o alkoholu, drogama i cigaretama. Glavni motivi koji adolescente potiču na konzumaciju alkohola, cigareta i droga su

znatiželja, želja za opuštanjem, dosada, želja da doživi stanje opijenosti i želja da se ne razlikuje od svojih vršnjaka (Bielskutè i Zaborskis, 2005).

Problem s ovisnošću adolescenata postaje sve više aktualan jer u supkulturi mladih alkohol, cigarete i droga postaju sastavni dio njihova društvenog funkcioniranja (Bognar, 2005). Ovisnosti o cigaretama, alkoholu i drogama nisu u potpunosti nova pojava kod adolescenata karakteristična za novije digitalno doba, kao što je to recimo gore spomenuta ovisnost o internetu koja podrazumijeva provođenje više vremena nego što je planirano bilo na društvenim mrežama ili igranju igrice, ignorirajući negativne učinke na njihove društvene odnose, obavljanje osnovnih obveza i drugih svakodnevnih aktivnosti (Demetrovics i sur., 2012). Iako se u većini slučajeva ovisnosti povezuju s gore navedenim konzumiranjem alkohola i drugih opijata, u novije vrijeme sve se više govori i o bihevioralnim ovisnostima koje se povezuju s ponašanjima poput ovisnosti o internetu, društvenim mrežama, video igricama, klađenju i drugim igrama na sreću (Dodig Hundrić i sur., 2018). Dakle, bihevioralne ovisnosti podrazumijevaju specifičnu skupinu problema u ponašanju u kojima pojedinac nije ovisan o supstanci (kao što je to slučaj kod droge, cigareta ili alkohola), nego o ponašanju ili osjećaju izazvanom određenom radnjom (primjerice osjećaj zadovoljstva nakon kupovanja ili nakon vremena provedenog na društvenim mrežama) (Alavi i sur., 2012). Važno je procijeniti i utvrditi problem ovisnosti mladih kako bi se razumjeli čimbenici uključeni u sam problem, te na koncu i primijenio odgovarajuća preventivski program i/ili terapijski tretman (Mavar i Vučenović, 2014).

Istraživanja o raširenosti ovisnosti među mladima pokazuju da adolescenti u Republici Hrvatskoj u velikom broju konzumiraju sredstva ovisnosti. Istraživanjem na području Ličko – senjske županije iz 2016. godine (Nikčević – Milković, 2016), u kojem je sudjelovalo 2 209 učenika, utvrđeno je da više od polovice ispitanih adolescenata eksperimentira, povremeno ili redovito konzumira cigarete. Od toga trećina njih redovito konzumira cigarete. U istraživanju Domitrović i Županić (2016) o raširenosti konzumiranja alkohola među adolescentima ispitani su učenici prvih i četvrtih razreda srednje škole u gradu Sisku. Njime je utvrđeno da od 232 ispitanih učenika, njih 176 (odnosno 67%) konzumira alkoholna pića. U zadnje vrijeme u sve većoj mjeri se uz ovisnost o internetu javlja i ovisnost o kockanju. Rezultati istraživanja Ricijaš i sur. (2015) pokazuju da je sportsko klađenje najčešći oblik kockanja kod adolescenata te da se čak 36,6% srednjoškolaca redovno kladi na sportske rezultate. Također, rezultati ovog istraživanja ukazuju na pozitivnu korelaciju između konzumacije sredstava ovisnosti i

aktivnosti kockanja, odnosno utvrđeno je da se adolescenti koji su skloniji eksperimentiranjem sa sredstvima ovisnosti češće klade i kockaju.

Sve u svemu, adolescenti žele isprobati razne mogućnosti i sa svime eksperimentiraju te često bijeg od svojih problema traže upravo u konzumiranju alkohola, cigareta i droga, ili u novije vrijeme internetu i kockanju, što zapravo u većini slučajeva dovodi do stvaranja ovisnosti koja onda otvara vrata mnogim drugim problemima (Graovac, 2010).

5. Razdoblje adolescencije i problemi u ponašanju

Svako životno razdoblje nosi sa sobom razne promjene, poteškoće, navike i slično. Ipak, može se reći da su neka životna razdoblja izazovnija od drugih, pa tako adolescencija primjerice za većinu ljudi predstavlja najizazovniji i najturbulentniji period života. Adolescencija je doba odrastanja, sazrijevanja, upoznavanja sebe i pronalaženja svoga mjesta u društvu (Đuranović, 2013). Uzevši u obzir sve te promjene i novitete važno je razumjeti i same adolescente i nastojati im pružiti podršku na tom izazovnom dijelu odrastanja. Razdoblje adolescencije obilježeno je intenzivnim rastom i razvojem tijela, uma i društvenih odnosa. Također, dolazi i do spolnog sazrijevanja i razvoja sposobnosti pojedinca za apstraktno i kritičko mišljenje, zajedno s pojačanim osjećajem samosvijesti i emocionalne neovisnosti (WHO, 2001). Prema Gambini (2005), adolescencija je razdoblje u kojem se obavlja važan evolucijski zadatak, a to je prihvaćanje sebe i svog tijela i organiziranje vlastitog identiteta.

Gilman i Huebner (2003) objašnjavaju različite modele za bolje shvaćanje ovog razdoblja. Svaki model identificira drugačiji skup "zadataka" kao definiranje adolescencije. Koriste se Freudovim modelom koji se usredotočio na psiho-seksualni razvoj i vidi adolescenciju kao rekapitulaciju razvoja seksualne svijesti u djetinjstvu. Nadalje spominju Piageov model koji je usredotočen na kognitivni razvoj te vidi razvoj sposobnosti apstraktnog mišljenja kao mogućnost prijelaza na neovisno funkcioniranje odrasle osobe. Spominju još i Eriksona koji je identificirao napetosti oko razvoja osobnog identiteta kao središnje za pojam adolescencije te model biopsihosocijalnog pristupa koji priznaje da adolescencija ima i biološke (pubertet i spolni razvoj) i psihološke i socijalne elemente.

Svakako, adolescencija je razdoblje života u kojem mlada osoba doživljava intenzivne promjene na svim životnim područjima i kao takva predstavlja polje bogato raznim iskustvima koja nekome mogu donijeti pozitivne emocije i uspješne trenutke, dok s druge strane za nekoga

može predstavljati nemirno razdoblje obilježeno mnogim teškoćama i problemima koja su se nerijetko prenijela i na ostala životna razdoblja. Tu je prema Car (2013) jako važno prihvaćanje spomenutih promjena, odnosno svjesnost da su one dio prirodnog procesa sazrijevanja.

Novak i sur. (2019) u svom radu o konceptualnim pristupima pozitivnom razvoju adolescenata govore o tome kako adolescencija, iako se u većini slučajeva spominje kao izazovan, stresan, zbunjujući i težak period života, ne mora uvijek biti takva, te navode dva pozitivna pristupa putem kojih adolescenti mogu proživjeti ovo razdoblje na puno manje stresan način. To su pristup otpornosti i pristup pozitivnog razvoja. Pristup otpornosti podrazumijeva činjenicu da se djeca i mladi uz pomoć kapaciteta otpornosti mogu oduprijeti raznim negativnim čimbenicima kojima su okruženi. Na otpornost se dakle gleda kao na sposobnost pojedinca da unatoč lošim utjecajima zadrži ispravne i socijalno poželjne oblike ponašanja. Autori ističu kako se ova sposobnost može mijenjati kroz vrijeme kao funkcija osobnog razvoja. Dakle, razvoj otpornosti zapravo nastaje zahvaljujući zaštitnim čimbenicima kao što su stabilna obitelj, pružanje ljubavi i podrške, pozitivni odnosi s okolinom, osjećaj pripadnosti i slično. S druge strane, pristup pozitivnog razvoja autori objašnjavaju kao rezultat potrebe za podrškom i osnaživanjem djece i mladih kako bi ostvarili svoj maksimalni potencijal. Ovaj pristup počiva na činjenici da se mlade ljude treba uključiti u aktivan rad zajednice i lokalnih ustanova u njihovom okruženju kako bi ih se pripremlilo na nadolazeće životne izazove te primjerima dobre prakse usadile ispravne, društveno poželjne i hvalevrijedne navike ponašanja. Naravno, kao što postoje strategije i metode koje mogu pozitivno utjecati na mlade i usmjeriti ih na osobni razvoj i doprinos zajednici, isto tako postoje i rizični čimbenici koji mogu biti okidač za nepoželjna ponašanja adolescenata. Kao što je gore navedeno, obitelj, okolina i vršnjaci mogu biti primjer mladima i zaštititi ga od rizičnih ponašanja, no isto tako mogu predstavljati rizični čimbenik u kojem mladi ljudi nisu dobili niti ljubav niti podršku, a ni primjer kako se ponašati i nositi sa svim životnim izazovima. Dakle, kao što navode Bortiek i Pulić (2015) prilagodba u obitelji, školi, društvu i općenito staroj (sredini na koju su adolescenti navikli, u kojoj su se već znali naći za vrijeme svog života) i novoj (ona sredina s kojom se adolescenti do sada nisu susreli, u kojoj nailaze na nove oblike interakcije, dinamike i odnosa) sredini čini važan dio socijalizacije i pozitivnog razvoja adolescenata.

Vršnjački utjecaji su također nešto što čini sastavni dio odrastanja i čime se susreće svaki adolescent. Dobar odnos s vršnjacima postaje najvažniji dio socijalizacije, a sve više raste i potreba adolescenta da se ponaša u skladu s onim što bi se svidjelo njegovim vršnjacima i onime što oni od njega traže (Lebedina Mazoni i sur., 2008). Također, u to vrijeme okolina, odnosno

vršnjaci s kojima u tom periodu provode najviše vremena, adolescentima služi kao primjer i model za usvajanje različitih obrazaca ponašanja (Forko i Lotar, 2012). U istraživanju Blakemore i Mills (2014) adolescenti u dobi od 13 do 17 godina izjavili su da vršnjačke procjene uvelike utječu na njihovu sliku o sebi i osjećaj vlastite vrijednosti, kao i da im odbacivanje vršnjaka ukazuje na njihovu nedostojnost kao pojedinca. Važan dio vršnjačkog utjecaja čini upravo vršnjački pritisak koji je uvelike povezan s eksperimentiranjem i isprobavanjem raznih sredstava i opijata. Prema Đuranović (2014) ono podrazumijeva vršnjačko očekivanje od pojedinca da iskazuje određena ponašanja, ne uzimajući u obzir je li takvo ponašanje nešto što pojedinac želi i pozdravlja te uklapa li se u njegove norme i stavove. Ovdje je važno napomenuti da adolescent uvijek može odbiti ponašanja s kojima se ne slaže i koja ne želi prakticirati, no tu se javlja problem prihvaćanja i odbijanja vršnjaka što predstavlja velik stres za mladu osobu koja još nije do kraja izgradila svoje samopouzdanje i svoju ličnost. Nijedan adolescent ne želi da ga njegovi vršnjaci odbijaju i izbacuju iz grupe te etiketiraju kao različitog i čudnog, što u većini slučajeva slijedi nakon što adolescent odbije određena ponašanja koje većina njegovih vršnjaka prakticira. Kako do ovog ne bi došlo, velika većina adolescenata pristaje na razne obrasce ponašanja da bi osjetio pripadnost grupi i bio sličan svojim vršnjacima.

Uloga medija je također od velike je važnosti za adolescenta koji se nalazi u vremenu mnogobrojnih nesigurnosti i pitanja koja ponekad ne želi podijeliti sa svojom okolinom, već odgovore traži upravo putem njih (Mandarić, 2012). Poznato je da filmovi, serije i reklame, pa čak i neki crtani filmovi sadrže veliku količinu nasilnih scena koje uvelike utječu na djecu i mlade i stvaraju određenu dozu imunosti na nasilje s obzirom na pretjeranu izloženost istom. Isto tako, dolazi i do mnogih drugih promjena u ponašanju mlade osobe te ona postaje netolerantna i nepromišljena, te često dolazi do povlačenje i gubljenja veza sa stvarnom društvenom zajednicom. Također, sve se češće ističe utjecaj interaktivnih računalnih igri u kojima djeca i mladi više nemaju ulogu pasivnog primatelja, već aktivno sudjeluju u kreiranju nasilja (Sokač, 2014). U današnje vrijeme najčešći način na koji mediji utječu na živote mladih osoba su upravo društvene mreže preko kojih se također odvijaju razne promocije alkoholnih pića i nikotina kao sredstava uživanja. Mladi na društvenim mrežama vide druge kako konzumiraju alkohol i cigarete i izgleda im da se zabavljaju te se žele ponašati na isti način. U skladu s tim, kao najčešće negativne utjecaje na mlade putem društvenih mreža Skakavac (2020) navodi upravo poticanje i navođenje drugih na uživanje u opijatima putem profila na

društvenim mrežama te najavljuvanje tučnjava i sukoba na određenom mjestu i u određenom vremenu, što se često događa na profilima adolescenata.

5.1. Čimbenici rizika i zaštite za razvoj nasilnog ponašanja i ovisnosti

Mnogi znanstvenici i stručnjaci već su dugo vremena zainteresirani za pronalaženje čimbenika zbog kojih se neki adolescenti ponašaju delikventno, zlorabljavaju psihoaktivne supstance, stvaraju ovisnosti i razvijaju nasilna ponašanja. Dakle, posebnu pažnju znanstvenici posvećuju identificiranju čimbenika koji utječu na razvoj problema u ponašanju, jer upravo identifikacija predstavlja prvi korak u njihovoj uspješnoj prevenciji, o kojoj će više biti riječi u sljedećem poglavlju rada. Guilamo-Ramos i sur. (2005) u svom istraživanju ispituju čimbenike višestrukih rizičnih ponašanja u populaciji adolescenata. Kao dva temeljna čimbenika ističu spol i dob adolescenta. Što se tiče spola kao čimbenika rizika autori objašnjavaju da se adolescentice rjeđe upuštaju u problematična ponašanja od adolescenata i brže odustaju od tih ideja i da zapravo različite prakse socijalizacije stvaraju veće mogućnosti za preuzimanje rizika od strane dječaka za razliku od djevojčica. Kao drugi čimbenik navode dob adolescenta što se može objasniti činjenicom da se prilike za preuzimanje rizika povećavaju s višim razinama neovisnosti i kognitivnih vještina koje stariji adolescenti imaju. Osim spola i dobi, čimbenici koji mogu predstavljati rizik za razvoj problema u ponašanju adolescenata tu su i roditelji, odnosno njihovi roditeljski stilovi i odnos prema djeci, škola, radno mjesto roditelja, susjedstvo te odnosi s okolinom pojedinca, ali i kultura, norme i običaji u kojima dijete odrasta.

Nemaju sva djeca i mlade osobe jednake predispozicije za manifestiranje određenih ponašanja. To znači da postoje razni čimbenici koji utječu na njihove stavove, navike i načine ponašanja te oni mogu biti povoljni i nepovoljni. Povoljni čimbenici nazivaju se činitelji zaštite i njihova uloga je zapravo da zaštite dijete ili mladu osobu od negativnog utjecaja te oni predstavljaju sustav podrške za dijete/adolescenta. S druge strane, nepovoljni čimbenici, odnosno činitelji rizika podrazumijevaju sve one situacije, teškoće i okolnosti koje otežavaju razvoj i adaptaciju djeteta/adolescenta u društvo i koji ga dovode do mnogih poteškoća na putu odrastanja. Bronfenbrennerova ekološka teorija sustava (Bronfenbrenner, 1979, 1994, 2005, prema Bouillet, 2019) objašnjava međuovisnost ekoloških sustava i pojedinaca te način na koji ekološki kontekst (međuljudski odnosi, uloga i sudjelovanje pojedinca u društvu, povezanost sa zajednicom, doprinos društvu, kultura odrastanja i slično) uvjetuje pojedinčevo ponašanje. Ovaj sustav sastoji se od šest razina a to su ontogenetska razina sustava, mikrosustav, mezosustav, egzosustav, makrosustav i kronosustav. Za svaki od sustava postoje određeni

činitelji rizika i zaštite koji uvelike utječu na djetetove ponašanje, a isti su navedeni u tablici koja je prikazana ispod.

Tablica 1. Primjeri činitelja rizika i činitelja zaštite u ekološkom sustavu djeteta (prema Bouillet, 2019, str. 82).

ČINITELJI RIZIKA	ČINITELJI ZAŠTITE
ONTOGENETSKA RAZINA SUSTAVA	
<ul style="list-style-type: none"> • prijevremeno rođenje • niska razina tolerancije na frustraciju • impulzivnost • nerazvijene socijalne vještine • nisko samopouzdanje... 	<ul style="list-style-type: none"> • visoko samopoštovanje • razvijene socijalne vještine • prosocijalna uvjerenja i ponašanja • sposobnost nenasilnog rješavanja sukoba • izraženi interesi i sposobnosti...
MIKROSUSTAV	
<ul style="list-style-type: none"> • izostanak individualiziranog pristupa odgoju i obrazovanju djeteta • konfliktni obiteljski odnosi • zlostavljanje i zanemarivanje djeteta • izostanak prijateljskih odnosa • disfunkcionalna obitelj... 	<ul style="list-style-type: none"> • podržavajući odnos nastavnika/učitelja/odgojitelja • induktivni odgojni postupci • autoritativni odgojni stilovi • primjeren nadzor • prijateljski vršnjački odnosi...
MEZOSUSTAV	
<ul style="list-style-type: none"> • loši odnosi između roditelja i odgojitelja/učitelja/nastavnika • nepovoljan utjecaj radnog mjesta roditelja na brigu o djetetu • slaba povezanost sa susjedstvom • malo vršnjaka u lokalnoj zajednici... 	<ul style="list-style-type: none"> • dobrosusjedski odnosi • povezanost i međusobna suradnja roditelja i djelatnika odgojno-obrazovne ustanove • pristupačni vršnjaci prosocijalnog ponašanja • povezanost sa specijalističkim ustanovama za rehabilitacijske tretmane...
EGZOSUSTAV	
<ul style="list-style-type: none"> • loša kvaliteta upravljanja odgojno-obrazovnom ustanovom • zastarjeli pristupi učenju i poučavanju • nedostupnost stručne potpore • loša prometna povezanost... 	<ul style="list-style-type: none"> • razvijeni sustavi potpore djeci, roditeljima i odgojno-obrazovnim djelatnicima • dostupnost stručnih službi i specijaliziranih ustanova • radno vrijeme roditelja usklađeno s potrebama obitelji...

MAKROSUSTAV	
<ul style="list-style-type: none"> • diskriminacijske norme • isključujuća kultura • neprimjeren sustav obrazovanja odgojitelja, učitelja, nastavnika • siromaštvo • ekonomska depriviranost... 	<ul style="list-style-type: none"> • dobro uređen sustav prava djece • nediskriminacijska kultura, praksa i politika • zaštita manjina • visoka stopa zaposlenosti • primjerene ekonomske prilike...
KRONOSUSTAV	
<ul style="list-style-type: none"> • velika ovisnost o drugim osobama • malo životnog iskustva • nezdrav okoliš... 	<ul style="list-style-type: none"> • samostalnost • povoljan utjecaj iskustva na stresne situacije • zdrav okoliš...

Kao što je vidljivo iz tablice, ontogenetska razina sustava odnosi se na samo dijete/adolescenta sa svim svojim osobinama. Mikro razina sustava odnosi se na obitelj i školu kao najvažnije zajednice djece i adolescenata. Radi što boljeg razumijevanja mentalnog zdravlja i ponašanja djece i adolescenata, od velike je važnosti promotriti odnos kojeg oni imaju s roditeljima i roditeljski pristup prema njima. U suvremenom konceptu pozitivnog roditeljstva, smatra se da se odnos roditelj – dijete treba temeljiti na privrženosti, podršci, komunikaciji, stimulaciji i strukturiranju u rutinama, u uspostavljanju granica, normi i posljedica, ali i u uključivanju u svakodnevni život djece i adolescenata. Međutim, pozitivno roditeljstvo je težak zadatak, posebice tijekom adolescencije, kada zbog promjena i novih izazova u kojima se nalaze adolescenti, postoji tendencija porasta sukoba u obitelji (Jaccard, 2016). Također, škola je nakon obitelji mjesto u kojem dijete provodi najviše vremena i njegovi učitelji i nastavnici predstavljaju jako bitne pojedince u njegovom životu. Mezosustav se odnosi na interakciju pojedinaca koji su u djetetovoj neposrednoj okolini, odnosno pojedinaca iz mikrosustava sa sastavnicama egzosustava. Mezosustav odnosi se na to u kakvom su odnosu djetetovi roditelji s nastavnicima i ostalim djelatnicima škole, što je zapravo jako važno jer partnerski odnos i suradnja roditelja i škole vodi maksimalnom ostvarenju potencijala učenika i savladavanje potencijalnih prepreka na putu njihovog odgoja i obrazovanja. Slijedeći na redu je egzosustav koji se odnosi na sustave za potporu obitelji djeteta i školi u koju ide, odnosno predstavlja zastarjele metode odgoja i poučavanja kao rizične čimbenika ponašanja, dok s druge strane, predstavlja razvijene metode rada, dostupnost stručne podrške i razvijene mogućnosti za napredak učenika kao činitelje zaštite. Nakon ovog sustava slijede makrosustav i kronosustav

koji se, kao što je vidljivo u tablici, odnose na kulturu zajednice u kojoj dijete odrasta i okoliš i životno iskustvo kao potencijalne činitelje rizika, odnosno zaštite za dijete/adolescenata.

Adolescencija može predstavljati period rizika, ali isto tako i period šanse za mladu osobu u kojem će razviti pozitivnu sliku o sebi i svijetu oko sebe, kvalitetne socijalne odnose, steći različita znanja i vještine i slično. Rezultati istraživanja Ćurčić (2005) pokazuju da razumijevanje, podrška i tolerancija u okolini adolescenta imaju ključnu ulogu u njegovom formiranju i sazrijevanju u mladu osobu koja može izaći na kraj s izazovima koje ovo razdoblje nosi. Isto tako, nesigurna okolina u kojoj se adolescent ne osjeća prihvaćeno, uvaženo i sigurno može ovo izazovno razdoblje učiniti samo još težim i izazovnijim za njega te povećati psihosocijalnu disfunkcionalnost adolescenta. Zanimljivo je kako su rezultati istraživanja Ferić (2008) pokazali da djeca/adolescenti razinu povjerenja i bliskosti koji spadaju u zaštitne čimbenike (i u prvom redu su vezani za obitelj) percipiraju niže nego njihovi roditelji. Ti rezultati zapravo ukazuju na nesrazmjer između viđenja djece i roditelja te svakako mogu poslužiti kao savjet roditeljima da osvijeste svoj odnos s djecom, provjere smatraju li djeca da su im bliski, da im se mogu provjeriti i da ih razumiju jer upravo je obitelj socijalna zajednica koja je najvažnija za dijete i koja najviše utječe na formiranje njegovih navika, stavova i obrazaca ponašanja. Sve u svemu, obilježja ekološkog prostora koji podržava pozitivan razvoj djece i mladih su svakako prije svega stabilna obitelj, u kojoj se osjećaju sigurno, voljeno i uvaženo, koja je u pozitivnom odnosu sa školom koju pohađaju jer ona nakon obitelji ima najveći značaj za njih. Također, od velike su važnosti i odnosi s najbližom okolinom i institucijama, ali i općenito cjelokupno stanje u sredini u kojoj dijete živi i odrasta. Važno je da je ta okolina sigurna, mirna i poticajna te da se u njoj vodi računa o zaštiti djece i adekvatnoj skrbi kada je potrebna. Sve to omogućilo bi pozitivan razvoj djece i mladih koji su spremni aktivno sudjelovati i doprinositi društvu i oduprijeti se izazovima i teškoćama na koje naiđu na putu odrastanja.

6. Prevencija problema u ponašanju u odgojno-obrazovnom kontekstu

Prema Starfield i sur. (2008), prevencija u užem smislu riječi znači sprječavanje razvoja nepoželjnog, neprimjerenog i društveno nepoželjnog stanja. U širem smislu, ona uključuje sve mjere koje ograničavaju progresiju određenog problema ili poteškoće u bilo kojem stadiju njezina tijeka.

Suvremena i pedagoški orijentirana podjela prevencije jest ona na univerzalnu, selektivnu i indiciranu prevenciju. Ovu podjelu je još 1987. godine prvi predložio Robert Gordon, a danas je i prihvaćena od strane američkog Nacionalnog instituta i Europskog centra za nadzor ovisnosti o drogama (Nenadić Bilan, 2012). Univerzalna prevencija usmjerena je na cijelu populaciju, odnosno opću javnost. Ona uključuje promoviranje mentalnog zdravlja i edukaciju javnosti o temama povezanim s mentalnim zdravljem i problemima u ponašanju djece i mladih, unaprjeđenje sposobnosti oporavka i ponovnog povratka u zdravo stanje nakon neke traume ili nesreće u zajednici i izvođenje preventivnih programa u odgojno – obrazovnim ustanovama (Jugović i Luković, 2012). Selektivna prevencija obuhvaća interesne grupe, odnosno onu populaciju koja pokazuje veći rizik prema pojavi određenih problema u ponašanju. Što se tiče selektivnih preventivnih programa oni su, za razliku od univerzalnih, dosta intenzivnije naravi i dužeg vremenskog trajanja. Također, usmjereni su prema konkretnom i identificiranom rizičnom čimbeniku, a u njihovom provođenju sudjeluju stručnjaci poput psihologa, socijalnih pedagoga, edukacijskih rehabilitatora i pedagoga (Nenadić Bilan, 2012). Na kraju, indicirana prevencija usmjerena je na pojedince kod kojih je prisutno određeno stanje, odnosno problem na koji je potrebno intenzivno djelovati (Lugović, 2016). Indicirani preventivni programi podrazumijevaju preciznost u procjeni rizika pojedinca od pojave ozbiljnijeg i naprednog stanja određenog problema u ponašanju, primjerice razvoj ovisnosti. Ovakvi programi dužeg su vremenskog trajanja i zahtijevaju uključenost većeg sudionika, a u njihovom provođenju sudjeluju profesionalno osposobljeni stručnjaci iz različitih resora, kao što su zdravstvo, socijalna zaštita i obrazovanje (Nenadić-Bilan, 2012). Prema Europskom preventivnom kurikulumu (2020), prevencija služi i kao strategija za poticanje i ohrabrivanje pojedinca na izbor zdravog i društveno poželjnog ponašanja. Također, u priručniku stoji da preventivni programi nadopunjuju programe za promicanje zdravlja, ali su za razliku od njih posebno usmjereni na čimbenika rizika i zaštite koji doprinose lošijem, odnosno boljem zdravlju.

Osim specifičnih ustanova čija je osnovna svrha i cilj pomoć mladima u prevenciji njihovih problema u ponašanju, to je također i zadaća njihovih roditelja, odgojno obrazovnih ustanova, ali i drugih ustanova i institucija u kojima djeca i mladi provode svoje vrijeme i koji uvelike utječu na njihove navike i stavove. Oni imaju odgovornost svojim primjerom omogućiti djeci i mladima doživljavanje pravilnih oblika ponašanja, ukazati im na važnost poštovanja, tolerancije, prihvaćanja i razgovora o svojim problemima. Dakle, također je jako je važno osmisliti kvalitetno provođenje vremena djece i mladih, omogućiti im učenje novih vještina,

stvaranje pozitivnih emocija i pozitivne slike o sebi i svijetu oko sebe, jer kao takvo može biti značajan zaštitni čimbenik za razvoj rizičnih ponašanja. Prema Mlinarević i Gajger (2010) ono je važno za razvoj osobnosti djece i mladih i pruža im mogućnost da zadovolje svoje potrebe i interese te im pomaže da aktiviraju svoju maštu i stvaralaštvo, što često nemaju priliku učiniti za vrijeme škole, ali i drugih obveza. Rezultati istraživanja Raboteg-Šarić i sur. (2002) potvrđuju veliku povezanost korištenja sredstava ovisnosti s neorganiziranim, neadekvatnim, besciljnim provođenjem slobodnog vremena. Točnije, adolescenti koji su skloniji svoje slobodno vrijeme provoditi na način da je u fokusu njihova interesa isključivo zabava i isprobavanje raznih oblika ponašanja, češće će posegnuti za alkoholom, cigaretama i drogom što onda nerijetko rezultira i stvaranjem ovisnosti. Istraživanje Mandić i sur. (2020) govori kako je i kockanje primjer ponašanja koje nerijetko proizlazi iz neorganiziranog slobodnog vremena, a danas je dosta rašireno među djecom i mladima, osobito mladićima. Također se javljaju i mnogi drugi problemi u ponašanju poput krađa, uništavanja i slično. Dakle, što se tiče roditelja i obitelji općenito kao djetetove primarne socijalne zajednice, jako je važno da unutar nje djeca steknu sigurnost, podršku i prihvaćanje. Djeca koja imaju otvoren i iskren odnos s roditeljima sklonija su im se povjeriti, ukazati na svoje probleme i zatražiti ih pomoć. Šlehan i sur. (2008) u svom istraživanju o rizičnim ponašanjima mladih ističu kako su problemi u ponašanju dosta povezani upravo s roditeljskom neodgovornošću, nedovoljnim i neadekvatnim provođenjem vremena s djecom te njihovom nedovoljnom zainteresiranošću za djetetove aktivnosti i interakcije s vršnjacima u slobodnom vremenu.

Također, što se tiče škole, ona je ta koja je nakon obitelji najvažnija socijalna zajednica za dijete te odnosi unutar nje imaju dubok utjecaj na djetetovo samopoimanje, samopouzdanje i daljnji razvoj u odraslom životu. Na školama je odgovornost da pruže djeci i mladima primjer pravilnog ponašanja, uvažavanja i tolerancije drugih, prihvaćanja različitosti i slično, ali i da primijete različite poteškoće kod djece koje možda roditelji ne vide ili ne žele priznati te da ih upute u pravilnom smjeru i uključe djecu u preventivne programe. Ukoliko dijete u školi ne stekne pozitivne socijalne odnose i ne osjeti podršku, razumijevanje i uspjeh to može rezultirati mnogim problemima, a jedni od njih su svakako problemi u ponašanju poput nasilja za izricanje nepravde i nezadovoljstva te konzumiranja raznih sredstava ovisnosti u kojima vide bijeg od problema i razbibrigu.

6.1. Uloga škole i mogućnosti prevencije u školskom okruženju

Prema Sokač (2014) glavna zadaća škole prema djeci jest pružanje razumijevanja i podrške i pružanje prilike za ostvarenje svih svojih potencijala i snova. Škola za djecu predstavlja drugi dom, i u njoj, nakon obitelji, provode najviše vremena. Stoga ne čudi da se od nje očekuje da sve navedeno pruži i omogući djeci, te da osim obrazovnih ciljeva ostvari i one odgojne prirode. Prema Bouillet (2019), odgojno – obrazovni djelatnici na temelju provedenog vremena s učenicima, neposrednog iskustva u odgoju i obrazovanju učenika, praćenju u različitim situacijama za vrijeme školskog dana te razgovora s roditeljima i svojim kolegama imaju veliku mogućnost da uoče razne poteškoće u razvoju učenika pa tako i probleme u ponašanju te na temelju toga značajno doprinesu pravovremenom uočavanju i suzbijanju rizičnih ponašanja učenika. Prema Singer i Mikšaj-Todorović (1989), škola može predstavljati mjesto u kojem se razvijaju ugodni osjećaji i socijalizacija učenika, no isto tako može biti i mjesto koje izaziva neugodne osjećaje kod učenika koji rezultiraju njihovim različitim problemima u ponašanju. U skladu s tim, zadaća škole je i pomoći njihovim učenicima da zajedničkim snagama prevladavaju sve izazove s kojima se susretnu, pa tako i probleme u ponašanju.

Prema članku 65. a Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2014) za učenike kod kojih postoji rizik od razvoja problema u ponašanju nužno je provesti stručni tretman i odgojno-obrazovnu podršku čiji se način i oblik provođenja propisuje pravilnikom od strane ministra obrazovanja.

Prema članku 3. Pravilnika o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima (2013) zaštita prava učenika ostvaruje se sprječavanjem bilo kakvog oblika nasilja među učenicima, školskim djelatnicima i učenicima ili učenicima i drugim odraslim osobama, prijavljivanjem povrede prava učenika stručnim tijelima unutar i izvan školske ustanove, postupcima nadležnih stručnih tijela školske ustanove prema učenicima koji su doživjeli nasilje, kao i prema osobama koje su prekršile njihova prava.

Prema protokolu o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (2023) uloga škole i djelatnika škole u vidu prevencije problema u ponašanju učenika jest:

- provođenje preventivnih radionica za učenike i drugih aktivnosti pomoću kojih bi se stvorilo prijateljsko okruženje i međusobno uvažavanje te poštivale različitosti i pristojna komunikacija

- upoznavanje svih djelatnika škole s pravima učenika i ukazivanje na njihovu obvezu da prijave bilo kakvo kršenje tih prava
- upoznavanje učenika s njihovim pravima i načinima pravilnog postupanja ukoliko dođe do kršenja istih, pogotovo u slučajevima nasilja
- provođenje preventivnih strategija koje se temelje na procjeni potreba učenika, roditelja i nastavnika
- provođenje programa prevencije koji promiču sigurnost i prava djece te osvještavaju neprihvatanje bilo kakvih oblika nasilja
- provođenje programa za razvoj socijalizacijskih vještina učenika i ukidanje predrasuda i stereotipnih uvjerenja koji doprinose nasilnom ponašanju
- organizacija i provođenje edukacija nastavnog osoblja, ali i ostalih djelatnika škole te učenika i roditelja za pravovremeno prepoznavanje nasilja.

Škola priprema i osposobljava učenike da usvajaju društveno poželjne oblike ponašanja, budu osjetljivi na nasilje i potrebu drugoga te da izrastu u aktivnog građanina koji radi na sebi i uspješno se nosi i radi na svojim poteškoćama (Ješić, 2010). Dakle, uloga škole je da pomogne učenicima da osvijeste svoje probleme, pruži im podršku i pomogne im u njihovom rješavanju.

Školski programi za podršku i pomoć djeci i adolescentima s problemima u ponašanju koje najčešće zastupaju stručni suradnici nastoje olakšati nastavnicima i roditeljima pravovremeno otkrivanje specifičnih problema u ponašanju (primjerice konzumacija alkohola, droga, vršnjačko nasilje i drugo) kako bi se nakon toga mogli fokusirati na njihovo uspješno rješavanje, u suradnji sa školskom te obiteljskom medicinom i raznim centrima za mlade (Sakoman, 2009).

Na koncu, prema Avdić i Škahić (2018) učenici koji uspostave pozitivan odnos sa školom, za razliku od onih koji to ne učine, skloniji su manifestiranju prosocijalnih oblika ponašanja i u većini slučajeva ostvaruju svoj maksimalni akademski potencijal.

Nation i sur. (2003) ističu načela učinkovitih preventivnih programa, a to su:

- teorijska utemeljenost – okvir preventivnih programa mora biti znanstveno utemeljen
- višestruke metode učenja – programi se trebaju sastojati od višestrukih metoda učenja koje podrazumijevaju razvoj različitih vještina (kognitivnih, komunikacijskih, socijalizacijskih i slično)
- sveobuhvatnost – programi trebaju obuhvaćati aktivnosti kojima će djelovati na različita životna područja kao što je zdravlje, društveni status i slično

- ugodna klima i pozitivni odnosi – programi trebaju poticati ugodnu atmosferu i pozitivne odnose između djece i odraslih
- dovoljno vremensko trajanje – pojedinac treba biti uključen u program dovoljno vremena kako bi bio učinkovit
- vremenska prikladnost – aktivnosti programa trebaju se održavati u vremenu kada one imaju najveći utjecaj na pojedinca koji u njima sudjeluje
- kulturna i socijalna prikladnost – programi trebaju biti u skladu s normama i kulturom društva i zajednice u kojoj se održavaju
- educirani stručnjaci – programe trebaju provoditi stručne osobe koje posjeduju potrebne kompetencije, znanja i vještine u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju
- evaluacija rezultata programa – zadnji, ali ključan korak uspješnosti određenog programa, služi kao osvrt na program i uputa za eventualne promjene i poboljšanja.

Kada je riječ o prevenciji u školskom okruženju, važno je spomenuti i ulogu pedagoga koji je kao stručni suradnik zadužen za rad s učenicima, pomaganje pri određenim teškoćama i obavljanje savjetodavnih razgovora. Pedagog u školi prati rast i razvoj učenika, njihovo učenje i napredak od upisa u školu pa sve do njenog završetka (Vuković, 2020). Na njemu je da primijeti i prouči probleme učenika i nastoji ispitati što je dovelo do njih, razgovara s njima o njihovim teškoćama i načinima na koje se nose s njima, kao i da im ukaže na nove načine suočavanja s njima, osnaži ih, pomogne u stjecanju samopouzdanja i stvaranju pozitivne slike o sebi (Pažin-Ilakovac, 2015).

Pedagoška prevencija temelji se na osnaživanju osobnosti adolescenata i jačanju zaštitnih čimbenika kako bi se spriječilo nastajanje i razvijanje poremećaja u ponašanju, a njena osnovna zadaća i svrha jest da kod djece razvije adekvatna socijalna znanja i vještine pomoću kojih će se lakše suočavati s raznim poteškoćama i preprekama, ali i oduprijeti izazovima tijekom odrastanja (Mešćić – Blažević, 2007).

Prema Vist (2016) osnova za prevenciju problema u ponašanju adolescenata jest upravo pedagoško djelovanje za smanjenje razine anksioznosti i stupnja usamljenosti te pružanje socijalne podrške. Dakle, autorica ističe kako je kada je riječ o ulozi pedagoga i ostalih stručnih suradnika u prevenciji problema u ponašanju ključna upravo komunikacija i povezanost s djecom. Djeca trebaju osjetiti da ih se čuje, razumije i da se imaju kome povjeriti. S obzirom na činjenicu da svako dijete nema takvo nešto u obitelji, škole tu mogu kompenzirati, odnosno

stručni suradnici i nastavnici u prvom redu trebaju prepoznati djetetovo ponašanje i utvrditi daljnje korake za uspješno rješavanje. Kao dobar primjer za to Jevtić i Knežević – Florić (2011) navode pozitivno socijalno vezivanje kao proces razvijanja i unapređivanja snažnih i bliskih socijalnih veza adolescenata u školi, što doprinosi njihovom pravilnom socijalnom razvoju koje podrazumijeva društveno prihvatljive i poželjne oblike ponašanja.

Također, kao što navodi Šnidarić (2009), stvaranje pozitivnih uvjeta rada, rad na kvaliteti rada, motivacija djelatnika i poticanje timskog rada i zadovoljstva te suradnja s roditeljima i lokalnom zajednicom dio su djelokruga pedagoga pa stoga ne čudi da upravo on zajedno s ostalim stručnim suradnicima ima ključnu ulogu u školskoj prevenciji problema u ponašanju učenika.

Stručni suradnici imaju veliku ulogu u prepoznavanju i prevenciji problema u ponašanju adolescenata. Ipak, nastavnici su ti koji provode najviše vremena sa svojim učenicima i imaju priliku vidjeti najviše situacija za vrijeme nastave i najbolje poznaju djecu stoga treba spomenuti i njihovu ulogu kao važnu komponentu prevencije. Naravno, oni se za vrijeme nastave ne mogu posvetiti samo tom odgojnom dijelu, već moraju u skladu s nastavnim planom i programom održavati nastavu pa stoga nerijetko neki od njih u nedostatku vremena potpuno zapostave ovaj odgojni dio. Prema Marković (2018) od suvremenog nastavnika se očekuje da osim obrazovnih zadataka, u svom radu posebno obrati pažnju i na odgojni rad s učenicima. Tu je jako važna edukacija nastavnika kako bi bili u toku sa suvremenim spoznajama o razvoju djeteta i u suradnji sa stručnim suradnicima i roditeljima odredili daljnje korake koji su najbolji za dijete. U skladu s tim, potreba za edukacijom nastavnika leži u potrebi za obogaćenjem njihova znanja o promjenama i stanju koje adolescenti prolaze kako bi mogli utjecati na njihovu situaciju i pomoći im u rješavanju prepreka i poteškoća na koje nailaze (Rajhvajn Bulat, 2020). Edukacija nastavnika o razumijevanju i potrebi za reagiranjem na probleme u ponašanju njihovih učenika zapravo dovodi do rušenja predrasuda i upućuje nastavnike na koji način trebaju reagirati i kako postupiti kada se sretnu s određenim ponašanjima učenika u učionici. Također, važno je educirati i nenastavno osoblje o tome koliko je važno da prijave ukoliko primijete određene situacije problema u ponašanju među učenicima u školskom okruženju, bilo putem odmora ili slobodnih aktivnosti učenika. Sve ovo vodi stvaranju zajednice koja promiče poželjne društvene vrijednosti, empatiju i podršku, što je na korist svima, a osobito djeci i njihovoj budućnosti. Što se tiče roditelja i njihove suradnje s nastavnicima i školom kada se radi o problemima u ponašanju, kao i u svim drugim oblicima suradnje tu je važno da je svim sudionicima jasan cilj, a to je pomoć djetetu s njegovim problemom u ponašanju. Tu je također

ključna uloga pedagoga koji svojim pristupom potiče i razvija suradnja te vodi savjetodavni rad s roditeljima i djecom (Relja, 2021).

U nastavku će biti predstavljeni neki primjeri programa za prevenciju problema u ponašanju djece i mladih koji se provode u školskom okruženju. Prvi program obuhvaća područje prevencije nasilnog ponašanja i povlačenja u sebe. Drugi program namijenjen je prevenciji kockanja, a treći program ovisnostima o alkoholu i drogama te jačanju samopouzdanja. Njegova posebnost je u tome što učenici unutar njega imaju priliku pomoći jedni drugima u smislu prevencije određenih poteškoća.

Posljednji program koji će biti predstavljen se provodi u suradnji Agencije za odgoj i obrazovanje i Ureda za droge i kriminalitet Ujedinjenih naroda u 11 srednjih škola u Hrvatskoj. To je program koji je u postupku evaluacije, a podaci prikupljeni u predtestiranju koriste se u istraživanju koje će biti predstavljeno u nastavku ovog rada.

- Program „Čudesna Hrvatska“

Nositelj ovog programa jest Izviđačka škola Zagreb, a njegova namjera je da utječe na socijalnu prilagodbu djece i mladih, pruži im socijalnu podršku te ojača njihovo samopouzdanje. Također, ciljevi ovog programa su da prepozna simptome traumatskih iskustava djece i mladih te da smanji simptome uzrokovane tim traumatskim iskustvima. Neki od tih simptoma bili bi nasilje i agresija, hiperaktivnost ili povlačenje u sebe. Ovaj program organizira se u sklopu ljetnog kampa, a korisnici su učenici osnovnih i srednjih škola u gradu Zagrebu za koje je utvrđeno da postoje određeni problemi vezani uz komunikaciju i kontakt sa svojim vršnjacima i za koje su profesionalci koji su u kontaktu s njima smatrali da bi im ovakav program bio od koristi te edukatori koji su savladali seminar za aktivnosti kampa i rad s djecom.

Aktivnosti od kojih se sastoji ovaj program organizirane su kroz grupni rad, a dijele se na rekreativne aktivnosti (biciklizam, plivanje, planinarstvo i druge) koje se odvijaju u prirodi i putem kojih se djeca i mladi uče timskom radu i suradnji, tolerantnosti i skrbi za druge, a zajedničkim rješavanjem prepreka nastoji se izazvati osjećaj samo efikasnosti i povećanje njihova samopouzdanja i edukativne aktivnosti. Edukativne aktivnosti sastoje se od tečaja rada na računalima, predavanja o ovisnostima i alkoholizmu, pružanju prve pomoći i slično. Ovim aktivnostima osnivači žele pomoći djeci u proširenju svojih interesa i potaknuti ih da slobodno vrijeme koriste u pozitivnom smislu, razvijajući svoja znanja i vještine. Također, putem predavanja o ovisnostima nastoji se prevenirati pojava razvoja ovisnosti kod mladih, te u kampu nije dozvoljeno konzumiranje alkohola i cigareta kako bi se navedeno i potkrijepilo primjerom.

Treća skupina aktivnosti sastoji se od psihosocijalne podrške u vidu koje se mladi sastaju sa stručnim suradnicima psiholozima, pedagogima, socijalnim radnicima i evaluiraju prethodni dan, odnosno osvrću se na doživljene događaje kako bi pružili mladima mogućnost da iznesu svoja razmišljanja i eventualne poteškoće (Žižak i Bouillet, 2003). Ovaj projekt prepoznao je potencijal koji slobodno vrijeme ima za prevenciju problema u ponašanju djece i mladih i zapravo kroz aktivnosti koje nudi želi kod polaznika stvoriti naviku njegova kvalitetnog provođenja. Djeca i mladi u ovom projektu imaju priliku vidjeti kako njihovo slobodno vrijeme može biti pozitivno ispunjeno i zabavno, a da pritom rade na sebi i uvježbavaju svoja znanja i vještine.

- Program „Tko zapravo pobjeđuje?“

Ovaj program je prvi nacionalni program za prevenciju kockanja djece i mladih. Prilagođen je kulturnom i društvenom kontekstu, a sastoji se od predavanja za roditelje, djecu/mlade osobe i nastavnike. Roditelji su uključeni u program kroz dva sata predavanja u kojima ih se upozna s programom i objasni o čemu se radi te im se podijele informativni materijali. Što se tiče nastavnika oni u sklopu programa također imaju dva sata predavanja u kojima ih se upozna s programom i njegovim temeljnim ciljevima i ishodima. Djeca/mlade osobe u ovom programu sudjeluju osam tjedana u vremenskom trajanju od jednog školskog sata tjedno te su aktivno uključeni u program (Ricijaš, 2015). Osnovni cilj programa je kockanja djece/mladih osoba i razvoj odgovornog ponašanja u ovom području koje se odnosi na bilo kakve igre na sreću. Program se sastoji od osam radionica, a teme koje se obrađuju su najprije uvodna radionica u kojoj se polaznike upoznaje s programom, potom se govori o obilježjima i posljedicama određenih rizičnih ponašanja kao što je kockanje te o mitovima i činjenicama vezanim za njega. Nakon toga se prelazi na obilježja igara na sreću i zapravo se polaznicima želi prikazati način na koji one funkcioniraju i kolike su zapravo šanse za dobitak. Kako se bliži kraj programa tako se i prelazi na rješavanje samog problema, odnosno govori se o načinu na koji se treba postupiti kada se netko nađe u situaciji da već sudjeluje u kockanju i kako odoljeti pritisku vršnjaka. Na samom kraju sažimaju se sve bitne informacije i činjenice vezane uz ovaj problem i evaluira se stečeno znanje (Ricijaš i sur., 2016).

- Projekt volonteri „Zdravog grada“ Poreč

Ovaj projekt namijenjen je učenicima srednjih škola s namjerom njihova osposobljavanja za što uspješniji socijalni razvoj i životne izbore. U ovom projektu, učenici osim što rade na sebi, uče i kako pomoći drugima i osmišljavaju različite preventivne aktivnosti. Ciljevi ovog projekta

zamišljeni su kao koncentrični krugovi. U samom središtu je edukacija za bolje razumijevanje ljudskih postupaka i ponašanja te rad na sebi. Ovim putem učenici sudionici ovog projekta imaju priliku raditi na svom razvoju, unaprjeđivati svoja znanja, stavove i kompetencije te ista iskoristiti za pomoć i podršku onima kojima je to potrebno. Zatim slijedi upoznavanje skupina „Zdravog grada“ i rad s članovima skupina ovisno o njihovim sklonostima (ovisnosti o drogama i alkoholu, rad s osobama s invaliditetom, tečajevi pozitivnog roditeljstva i slično) te osmišljavanje aktivnosti za uspješnu prevenciju rizičnih ponašanja. Nakon toga slijedi provedba istraživanja koja će biti na pomoć sudionicima projekta te širenje ideje „zdravog grada i na koncu dolazi primjena stečenih znanja i pružanje pomoći članovima skupina. Neke od aktivnosti u ovom projektu su parlaonica za mlade u kojoj se govori o temama poput nasilja, ovisnosti, pravu izbora i slično. Zatim održavaju i neke promotivne aktivnosti kao što je iznošenje vlastitog iskustva od strane članova skupina na javnoj televiziji, pisanje dopisnica u mjesecu u kojem se obilježava borba protiv ovisnosti koje su sadržavale motivirajuću poruku i ukazivala na osobni izbor svakog pojedinca za život (Janković i Bašić, 2001). Ovaj projekt posebno je zanimljiv jer u njemu adolescenti imaju priliku istovremeno raditi na sebi, ali i biti dio pomaganja drugima čime njeguju vrlinu suosjećanja, empatije i skrbi za drugoga.

6.2. Program Lions Quest Vještine za djelovanje

Ovaj program počiva na uvjerenju da mladi ljudi koji su spremni dočekati odraslu dob razvijajući svoj karakter i imaju visoka očekivanja za pozitivno ponašanje mogu preuzeti značajne uloge u rješavanju problema koji utječu na njihove živote, njihove zajednice i svijet. Program je namijenjen učenicima srednje škole i nastavnici ga u svom radu s učenicima mogu koristiti kroz sve četiri godine, ali i manje od toga, kao kraći školski preventivni program ili inspiraciju za određeno savjetodavno razdoblje u situacijama kada se jave određeni problemi i neželjena ponašanja.

Temelj ovog programa je socijalno - emocionalno učenje koje podrazumijeva proces kroz koji djeca i mladi razvijaju znanja i vještine koje su potrebne za uspostavljanje pozitivnih odnosa, donošenje odluka, postizanje ciljeva te razumijevanje i osjećanje za druge. Dakle, pet temeljnih kompetencija koje djeca i mladi stječu kroz ovaj program su svijest o sebi, samoregulacija, društvena svijest, vještine odnosa i odgovorno donošenje odluka.

Program je organiziran u 4 razine koje se sastoje od 16 radionica i zadnje, pete razine koja se odnosi na budućnost i perspektivu adolescenata nakon što završe srednju školu. Prva razina

odnosi se na poticajnu zajednicu za učenje, druga na osobni razvoj, treća na društveni razvoj, a četvrta na zdravlje i prevenciju ovisnosti.

Prva razina programa pomaže učenicima da krenu razvijati poticajnu zajednicu za učenje tako što će najprije upoznati sami sebe, osvijestiti tko su oni i tko su njihovi kolege iz razreda. Učenici će kroz ovu razinu naučiti komunicirati i izgraditi međusobne odnose te se naučiti društveno angažirati i biti na korist zajednici. U drugoj razini programa učenici uče pravilnu samoprocjenu, identificiranje vlastitih emocija, kontroli impulsa, analizi situacija u kojima se nađu i prepoznavanju vlastite snage i samodiscipline. Neke od vježbi koje se nalaze u ovom programu jesu da se organiziraju grupe od tri do pet učenika i da im se da zadatak da zajedno svojim tijelima stvore jedan stroj, primjerice perilicu rublja. Članovi grupe trebaju zajedno osmisliti način na koji će izvesti traženi zadatak, a ostatak razreda će pogađati o kojem stroju je riječ. Za vrijeme ove vježbe učenici trebaju svoje emocije i nervozu držati pod kontrolom, biti prisutni u trenutku, zajednički promišljati i uvažavati mišljenja drugih. Također, ova razina sadrži i vježbe kojima je cilj uvjeriti učenike da postoje pozitivni načini za rješavanje stresnih situacija. Nadalje, treća razina programa, kojoj je primarni cilj društveni razvoj, sadrži vježbe kroz koje će se učenici naučiti etičkoj odgovornosti, suosjećanju i poštivanju drugih. Jedna od vježbi u ovoj razini jest vježba aktivnog slušanja kroz koju će učenici naučiti osnovne tehnike slušanja sugovornika. U ovoj vježbi učenici će dobiti zadatak da iznesu što to za njih znači aktivno slušanje i da objasne kako je ono povezano s empatijom. Četvrta razina ovog programa tiče se zdravlja i prevencije, a u njoj učenici uče kako postaviti ciljeve te identificirati i riješiti nastale probleme. Učenicima se u ovoj razini daje do znanja da je zdrav stil života onaj koji pomaže u očuvanju i poboljšanju zdravlja i dobrobiti ljudi, što je zapravo vrlo važno za prevenciju ovisnosti i nasilja jer se ove vježbe sastoje od toga da se djecu kroz razne pitalice dovede do spoznaja o tome kakva se to ponašanja trebaju izbjegavati ako se želi voditi dug život sa zdravim tijelom i zdravim stanjem uma. U posljednjoj, petoj razini programa učenici savladavaju vještine odgovornog odlučivanja i zauzimanja buduće perspektive. Neka pitanja koja im se postavljaju su gdje se vidiš nakon srednje škole, koji su tvoji ciljevi i planovi te kakva osoba želiš postati. Na ovaj način djeca počinju širiti svoja razmišljanja i zapravo ih se želi dovesti do spoznaje da se sve ono što sada rade i kako se ponašaju odražava u njihovu budućnost i da trebaju uskladiti svoja ponašanja u skladu sa željenim ciljevima koje žele ostvariti u narednim godinama (Program of the Lions Clubs International Foundation, 2019). Ovaj program predstavlja izvrstan primjer i inspiraciju za sve nastavnike koji u svoj rad žele

uključiti odgojni segment i poraditi na međuodnosima svojih učenika, njihovom osobnom razvoju i pripremi za budući život.

Sve u svemu, spomenuti preventivni programi samo su neki od mnogih koji se provode u svijetu i Republici Hrvatskoj. Putem ovih primjera dobre prakse nastoji se poboljšati stanje mladih, pružiti im se podrška i potaknuti ih na osvješćivanje svojih problema i rad na njima. Kada se pojedinac nađe i susretne sa svojim problemima važno mu je pružiti podršku i razumijevanje, a tu upravo ključnu ulogu imaju stručnjaci poput psihologa, socijalnih pedagoga, pedagoga, defektologa koji svojim znanjima i kompetencijama čine stup svih navedenih programa podrške i potpore, ali i svih onih koji će se tek ostvariti u budućnosti.

7. Metodologija istraživanja

Cilj ovog istraživanja je analizirati potrebu za prevencijom nasilnog ponašanja i konzumacije sredstava ovisnosti među učenicima srednjih škola.

Istraživanjem se namjerava odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koji udio učenika manifestira različite oblike nasilnog ponašanja?
2. Koji udio učenika je sklon konzumiranju sredstava ovisnosti?
3. Postoje li razlike u sklonosti nasilnom ponašanju i konzumaciji sredstava ovisnosti prema spolu učenika?
4. Postoji li povezanost između sklonosti nasilnom ponašanju i konzumiranja sredstava ovisnosti?

U istraživanju se polazi od sljedećih hipoteza:

H1: Nasilno ponašanje znatno je zastupljeno među učenicima srednjih škola.

H2: Konzumiranje sredstava ovisnosti znatno je zastupljeno među učenicima srednjih škola.

H3: Postoje statistički značajne razlike u sklonosti nasilnom ponašanju i konzumaciji sredstava ovisnosti prema spolu učenika, pri čemu ta ponašanja češće, u odnosu na djevojčice, manifestiraju dječaci.

H4: Postoji statistički značajna pozitivna povezanost između sklonosti nasilnom ponašanju i konzumiranja sredstava ovisnosti.

U istraživanju su korišteni kvantitativni podaci koji su prikupljeni u okviru evaluacije školskog Lions Quest preventivnog programa Vještine za djelovanje. Program se evaluira u suradnji Agencije za odgoj i obrazovanje i Ureda za droge i kriminalitet Ujedinjenih naroda u 14 srednjih škola u Hrvatskoj, uz vođenje prof. dr. sc. Dejana Bouillet, mentorice ovog rada. Učenici su ispunjavali opsežan Upitnik za procjenu socijalno-emocionalnih vještina učenika koji je razvijen za potrebe evaluacije programa. U ovom istraživanju korišteni su podaci prikupljeni tim upitnikom, a odnose se na odgovore učenika o njihovoj sklonosti nasilnom ponašanju i konzumaciji sredstava ovisnosti.

Učenici su u istraživanje uključeni temeljem prethodno dobivenih suglasnosti ravnatelja škola, roditelja i učenika za sudjelovanje u programu evaluacije školskog preventivnog programa. Agencija za odgoj i obrazovanje je organizirala stručni skup na kojem su socijalni pedagozi

informirani o programu. Potom su ravnatelji škola pisanim putem informirani o programu i evaluacija programa je uvrštena u školske kurikulume za školsku godinu 2023./24. Na razini svake škole odabrani su razredi u kojima socijalni pedagozi vode program. Radi se o učenicima prvih razreda. Program se provodi u dva razreda, a jedan razred u svakoj školi ima status kontrolne grupe. U razredima u kojima se provodi program održani su roditeljski sastanci i, sukladno školskim praksama, provedene su procedure za omogućavanje realizacije programa i prikupljanje podataka. U ovom radu koriste se podaci prikupljeni u pred-testiranju, u listopadu 2023. godine, uz suglasnost Ureda UN-a za droge i kriminalitet (u prilogu). Identitet uključenih škola i učenika zbog potrebe čuvanja tajnosti osobnih podataka u ovom radu neće biti prikazan. U istraživanju je sudjelovalo 886 učenika, a dobiveni podaci su obrađeni u programu SPSS, u kojemu su korištene frekvencije, postotci te Mann-Whitney test i Kruskal-Wallis test.

8. Rezultati istraživanja

Prvo istraživačko pitanje odnosi se na zastupljenost nasilnog ponašanja među učenicima srednjih škola. U nastavku su prikazani podaci o udjelu učenika koji su skloni nasilnom ponašanju.

Tablica 2. Distribucija učenika prema manifestiranju nasilnog ponašanja.

Varijable	Kategorije (%)				
	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem
Nesuglasice s drugima obično rješavam na pozitivan način.	3,2	7,3	30,5	37,1	21,9
Kada vidim da netko nekome prijete, obično to pokušavam prekinuti.	8,6	12,9	32,4	28,4	17,8
Kada me netko povrijedi, ja mu se osvetim.	20,7	27,7	29,1	13,1	9,4
U stanju sam se zauzeti za sebe, bez da ponižavam druge.	2,4	5	22	32,8	37,8
Ponekad koristim nasilno ponašanje radi zaštite sebe ili drugih do kojih mi je stalo.	23,2	21,9	20	20,8	14,1

Podaci prikazani u tablici 2 odnose se na distribuciju učenika prema manifestiranju nasilnog ponašanja. Rezultati pokazuju da od ponuđenih oblika nasilnog ponašanja najviše učenika (nešto više od trećine) koristi nasilno ponašanje radi zaštite sebe ili drugih. Značajan je udio i onih učenika koji ne pokušavaju prekinuti nasilje i skloni su osvetoljubivom ponašanju (petina učenika). Desetina učenika nesuglasice s drugima rješava na način koji nije prosocijalan i nešto manje od 7% učenika smatra da se nije u stanju zauzeti za sebe bez nasilnog ponašanja. Naravno, nisu svi učenici koji koriste nasilno ponašanje radi zaštite sebe ili drugih učenici koji imaju probleme u ponašanju, ali svakako ti obrasci ponašanja upućuju na potrebu za prevencijom problema u ponašanju radi izbora nasilnog ponašanja u svakodnevnim situacijama trećine učenika prvih razreda srednjih škola.

Drugo istraživačko pitanje odnosi se na konzumaciju sredstava ovisnosti učenika. Dobiveni rezultati prikazani su u dvije tablice, pri čemu se prva tablica odnosi sa na konzumaciju

sredstava ovisnosti u prošlosti, a druga na namjeru konzumacije sredstava ovisnosti od strane učenika u budućnosti. U tablici broj 3 su prikazani podaci koji se odnose na udio učenika koji su konzumirali sredstva ovisnosti prošli mjesec i tijekom cijelog života.

Tablica 3. Distribucija učenika prema učestalosti konzumacije sredstava ovisnosti u prošlosti.

ALKOHOL	Kategorije (%)				
	Nikada	Jednom do dva puta	Tri do pet puta	Šest do devet puta	Deset i više puta
Koliko si puta tijekom cijeloga svoga života pio alkohol (više od nekoliko gutljaja)?	21,2	19,9	16,2	12	30,6
Koliko si puta u prošlom mjesecu (30 dana) pio alkohol (više od nekoliko gutljaja)?	54,6	27	11,1	3,4	3,9
MARIHUANA	Nikada	Jednom do dva puta	Tri do pet puta	Šest do devet puta	Deset i više puta
Koliko si puta tijekom cijeloga svoga života koristio marihuanu (konoplju, kanabis, travu)?	61,8	26,1	7,1	4,8	0,2
Koliko si puta u prošlom mjesecu (30 dana) koristio marihuanu (konoplju, kanabis, travu)?	58,5	28,4	8,2	4,9	0,1
CIGARETE	Ni jednu	Do jedne	Dvije do deset	Jedanaest do dvadeset	Od 21 do 100
Koliko si cigareta popužio tijekom cijeloga života (uključujući e-cigarete)?	93	2,3	1,5	0,3	2,9
Koliko si cigareta popužio u prošlom mjesecu (30 dana, uključujući e-cigarete)?	95	2,8	1,4	0,5	0,3

Tablica 3 prikazuje učestalost konzumacije alkohola, marihuane (konoplje, kanabisa, trave) i cigareta u prošlom mjesecu, a i općenito tijekom cijeloga života sudionika istraživanja. Vidljivo je da je gotovo polovica učenika konzumirala alkohol u zadnjih trideset dana. Gotovo trećina učenika konzumirala je alkohol jedan do dva puta, a znatno manje učenika deset i više puta. Tijekom cijeloga života alkohol nije konzumirao svaki peti učenik, dok gotovo 80% učenika ima takvo iskustvo.

Među učenicima prvih razreda srednjih škola prilično je rašireno i korištenje marihuane i sličnih supstanci. Rezultati pokazuju da 38,2% učenika ima iskustvo s korištenjem tih supstanci. Oko trećine učenika konzumiralo je marihuanu i slične supstance jednom do dva puta, tijekom života, a i u posljednjih mjesec dana. I ovi rezultati upućuju na potrebu prevencije problema u ponašanju u školskom okruženju.

S druge strane, pušenje cigareta nije rašireno među učenicima prvih razreda srednjih škola. To iskustvo ima oko 10% sudionika ovog istraživanja. Uglavnom se radi o prigodnom ponašanju jer učenici ne puše svakodnevno.

Četvrta tablica odnosi se na buduću namjeru konzumiranja sredstava ovisnosti od strane učenika, odnosno na udio učenika koji u sljedećih 30 dana planiraju konzumirati alkohol, cigarete i marihuanu/druge ilegalne droge.

Tablica 4. Distribucija učenika prema planiranoj učestalosti konzumacije sredstava ovisnosti.

Varijable	Kategorije (%)		
	Da	Možda	Ne
Misliš da ćeš piti alkohol u sljedećih mjesec dana?	23,9	31,1	45
Misliš da ćeš pušiti obične cigarete u sljedećih mjesec dana?	13,5	11,8	74,8
Misliš da ćeš pušiti marihuanu ili konzumirati druge ilegalne droge u sljedećih mjesec dana?	2,1	3,4	94,5

Podaci prikazani u tablici 4 pokazuju da najveći broj učenika ima namjeru konzumirati alkohol u sljedećih mjesec dana (nešto više od petine učenika). Slijede učenici koji planiraju pušiti cigarete (nešto više od desetine), a vrlo malen je udio učenika koji imaju namjeru konzumirati marihuanu. Istodobno, više od 30% učenika će možda konzumirati alkohol, 11,8% cigarete i 3,4 % marihuanu.

Sve u svemu, dobiveni podaci ukazuju na značajnu raširenost nasilnog ponašanja i konzumacije sredstava ovisnosti među učenicima srednjih škola. I iako nemaju svi učenici probleme u ponašanju, činjenica je da se zabavljaju uz ta sredstva stoga je jako važno omogućiti univerzalnu prevenciju, koja je usmjerena svim učenicima, ne samo onima kod kojih su utvrđeni problemi u ponašanju jer konzumacija iz zabave može dovesti do sve učestalijeg konzumiranja i zadovoljstva stanjem kojeg sredstva ovisnosti pružaju što onda dovodi i do stvaranja ovisnosti. Univerzalna prevencija omogućila bi svim učenicima edukaciju o štetnosti, rizicima i posljedicama koje konzumiranje ovisnosti nosi, a kojih oni često nisu svjesni.

Važno je napomenuti da iako su podaci prikupljeni pod šiframa učenika, možda nisu svi bili iskreni. Unatoč tome, iz rezultata je jasno da najmanje 10% učenika treba prevenciju na selektivnoj razini, s obzirom na veći rizik prema pojavi određenih problema u ponašanju koji je prisutan u njihovom slučaju.

U skladu s tim, treće istraživačko pitanje odnosi se na ispitivanje razlika u sklonosti nasilnom ponašanju i konzumaciji sredstava ovisnosti prema spolu učenika, a rezultati su prikazani u sljedećoj tablici.

Tablica 5. Razlike u sklonosti nasilnom ponašanju i konzumaciji sredstava ovisnosti prema spolu učenika.

Varijable	Muški spol		Ženski spol		MW ($p \leq 0,001$)** ($p \leq 0,05$)*
	M	SD	M	SD	
Nesuglasice s drugima obično rješavam na pozitivan način.	3,73	1,004	3,66	0,991	90398,500
Kada vidim da netko nekome prijeti, obično to pokušavam prekinuti.	3,28	1,205	3,41	1,12	89561,000
Kada me netko povrijedi, ja mu se osvetim.	2,77	1,171	2,49	1,232	82693,500**
U stanju sam se zauzeti za sebe, bez da ponižavam druge.	4,05	0,94	3,92	1,046	88785,000
Ponekad koristim nasilno ponašanje radi zaštite sebe ili drugih do kojih mi je stalo.	3,07	1,314	2,60	1,373	75046,500**
Koliko si puta tijekom cijeloga svoga života pio alkohol (više od nekoliko gutljaja)?	3,25	1,567	2,97	1,502	83627,500*
Koliko si puta u prošlom mjesecu (30 dana) pio alkohol (više od nekoliko gutljaja)?	1,86	1,111	1,63	0,921	83666,500*
Koliko si cigareta popušio tijekom cijeloga života (uključujući e-cigarete)?	1,20	0,787	1,15	0,664	93061,000
Koliko si cigareta popušio u prošlom mjesecu (30 dana, uključujući e-cigarete)?	1,10	0,494	1,07	0,341	93926,000
Koliko si puta tijekom cijeloga svoga života koristio marihuanu (konoplju, kanabis, travu)?	1,71	0,943	1,45	0,731	79940,500**
Koliko si puta u prošlom mjesecu (30 dana) koristio marihuanu (konoplju, kanabis, travu)?	1,72	0,899	1,52	0,781	80965,500**
Misliš da ćeš piti alkohol u sljedećih mjesec dana?	2,21	0,798	2,22	0,807	91871,000
Misliš da ćeš pušiti obične cigarete u sljedećih mjesec dana?	2,63	0,71	2,60	0,716	93026,500
Misliš da ćeš pušiti marihuanu ili konzumirati druge ilegalne droge u sljedećih mjesec dana?	2,94	0,302	2,92	0,353	93384,500

M = aritmetička sredina; SD = standardna devijacija; MW = Mann-Whitney test

Podatci prikazani u tablici 5 pokazuju da postoji statistički značajna razlika prema spolu učenika u manifestiranju nasilnih ponašanja. Rezultati pokazuju da su dječaci u usporedbi s djevojčicama skloniji osvećivati se kada ih netko povrijedi, kao i da češće koriste nasilno ponašanje kako bi zaštitili sebe i druge. Istodobno, spol učenika ne utječe na njihov izbor nasilnog ponašanja u rješavanju nesuglasica, nastojanju prekidanja nasilnog ponašanja drugih učenika i asertivnom ponašanju.

Zanimljivo je, iako nema statistički značajne razlike između učenika i učenica u planiranom korištenju sredstava ovisnosti, u prošlosti su učenici u odnosu na učenice češće konzumirali alkohol i marihuanu ili slične supstance.

Prikazani rezultati ukazuju na to da, iako su dječaci skloniji konzumiranju sredstava ovisnosti i nasilnim ponašanjima od djevojčica, univerzalne programe prevencije iziskuju učenici i učenice, osobito kada je riječ o konzumiranju alkohola koje je među uenicima najrasprostranjenije.

Četvrto istraživačko pitanje odnosi se na analizu povezanosti između sklonosti nasilnom ponašanju i konzumiranja sredstava ovisnosti, a podaci su prikazani u tri tablice od kojih se prva odnosi na povezanost nasilnog ponašanja s konzumiranjem alkohola, druga s konzumiranjem cigareta, a treća s konzumiranjem marihuane i drugih ilegalnih droga.

Tablica 6. Analiza korelacije namjere konzumiranja alkohola u sljedećih mjesec dana i nasilnog ponašanja.

Varijable	PEARSONOV KOEFICIJENT KORELACIJE	
	VRIJEDNOST	ZNAČAJNOST
Nesuglasice s drugima obično rješavam na pozitivan način.	21,061	0,000
Kada vidim da netko nekome prijeti, obično to pokušavam prekinuti.	2,363	0,307
Kada me netko povrijedi, ja mu se osvetim.	49,483	0,000
U stanju sam se zauzeti za sebe, bez da Ponižavam druge.	2,779	0,249
Ponekad koristim nasilno ponašanje radi zaštite sebe ili drugih do kojih mi je stalo.	72,715	0,000

Podaci prikazani u tablici 6 pokazuju da postoji statistički značajna povezanost između načina na koji učenici rješavaju nesuglasice, sklonosti osvećivanju i korištenju nasilnog ponašanja radi zaštite s namjerom konzumiranja alkohola. Pozitivna korelacija upućuje na zaključak da viša razina sklonosti nasilnom ponašanju upućuje na višu razinu sklonosti konzumiranju alkohola.

Tablica 7. Analiza korelacije namjere konzumiranja cigareta u sljedećih mjesec dana s nasilnim ponašanjem.

Varijable	PEARSONOV KOEFICIJENT KORELACIJE	
	VRIJEDNOST	ZNAČAJNOST
Nesuglasice s drugima obično rješavam na pozitivan način.	37,955	0,000
Kada vidim da netko nekome prijeti, obično to pokušavam prekinuti.	2,485	0,289
Kada me netko povrijedi, ja mu se osvetim.	48,848	0,000
U stanju sam se zauzeti za sebe, bez da Ponižavam druge.	11,654	0,003
Ponekad koristim nasilno ponašanje radi zaštite sebe ili drugih do kojih mi je stalo.	37,784	0,000

Tablica 7 prikazuje povezanost planiranog konzumiranja cigareta i nasilnog ponašanja učenika. Utvrđena je statistički značajna povezanost za sve analizirane oblike nasilnog ponašanja, uz iznimku sklonosti prekidanja nasilnog ponašanja drugih osoba. U istraživanju je utvrđeno da jako malo učenika puši, a pozitivna korelacija može upućivati na zaključak da se pušenje sve više vezuje uz probleme u ponašanju.

Tablica 8. Analiza korelacije namjere konzumiranja marihuane ili drugih ilegalnih droga u sljedećih mjesec dana s nasilnim ponašanjem.

Varijable	PEARSONOV KOEFICIJENT KORELACIJE	
	VRIJEDNOST	ZNAČAJNOST
Nesuglasice s drugima obično rješavam na pozitivan način.	18,700	0,000
Kada vidim da netko nekome prijeti, obično to pokušavam prekinuti.	6,365	0,041
Kada me netko povrijedi, ja mu se osvetim.	28,605	0,000
U stanju sam se zauzeti za sebe, bez da Ponižavam druge.	10,259	0,006
Ponekad koristim nasilno ponašanje radi zaštite sebe ili drugih do kojih mi je stalo.	22,186	0,000

Rezultati prikazani u tablici 8 pokazuju da postoji statistički značajna povezanost svih analiziranih oblika nasilnog ponašanja i konzumacije marihuane i sličnih supstanci, a smjer utvrđene korelacije je pozitivan. Radi se o ponašanju koje karakterizira razmjerno mali broj učenika, a povezanost konzumacije ilegalnih supstanci i nasilnog ponašanja upućuje na potrebu za selektivnom prevencijom problema u ponašanju ovih učenika.

9. Rasprava

Cilj istraživanja koje je prikazano u ovom radu je analizirati potrebu za prevencijom nasilnog ponašanja i konzumacije sredstava ovisnosti među učenicima srednjih škola. Prvo istraživačko pitanje odnosilo se na zastupljenost nasilnog ponašanja među učenicima srednjih škola, a postavljena hipoteza bila je da je nasilno ponašanje znatno zastupljeno među učenicima srednjih škola te je ista i potvrđena, odnosno iz rezultata je vidljivo da znatan broj ispitanih učenika iskazuje nasilne oblike ponašanja. Dobiveni rezultati podudaraju se s istraživanjima koja su ranije provedena u Republici Hrvatskoj, odnosno s činjenicom da sve veći broj adolescenata sve ranije počinje konzumirati alkohol, cigarete i drogu što onda dovodi do stvaranja ovisnosti i drugih problema u ponašanju. Na primjer, prema rezultatima istraživanja Zloković i Vrcelj (2010) dobna granica prvog kontakta s alkoholom, cigaretama i drogama sve se više spušta i to čak prema završnim razredima osnovne škole. Mnogo je razloga zašto je to tako i mnogo rizičnih i zaštitnih čimbenika koji utječu na to hoće li neko dijete/mlada osoba razviti prosocijalne obrasce ponašanja i oduprijeti se izazovima ili će posustati pred njima i upustiti se u razna nepovoljna ponašanja, a stručnjaci iz dana u dan nastoje saznati nove spoznaje koje će doprinijeti poboljšanju ove situacije. Ono što je važno istaknuti iz prikazanog istraživanja je činjenica da se u svakom pitanju javlja određeni postotak učenika čija ponašanja ukazuju na društveni problem i potrebu za primjerenim odgovorom društva.

U istraživanju UNICEF-a iz 2010. godine (Pregrad, 2010) utvrđeno je da 11,83 % djece trpi vršnjačko nasilje, a kao najčešći način zlostavljanja navode ismijavanje, nazivanje pogrđnim imenima i zadirkivanje na način koji povrijedi osobu. Učenici navode kako se nasilje najčešće događa na hodnicima škole ili u učionici dok još uvijek nema nastavnika. Zanimljivo je kako se i u ovom istraživanju javlja značajan udio učenika koji su „pasivni“ sudionici nasilja, odnosno čak 63% učenika navodi kako im je žao onih učenika koji trpe nasilje, ali ne usude se reagirati. Tu se zapravo najčešće radi o tome da se učenici iz straha ne žele zamjeriti osobi koja se nasilno ponaša kako i sami ne bi postali osoba koja trpi nasilje.

Drugo istraživačko pitanje odnosilo se na distribuciju konzumiranja sredstava ovisnosti među učenicima. Pretpostavka je bila da je konzumiranje sredstava ovisnosti znatno zastupljeno među učenicima srednjih škola. Hipoteza je djelomično prihvaćena jer su rezultati su pokazali da značajan broj učenika ima iskustvo s konzumiranjem alkohola i marihuane, ali isto tako da jako malen broj učenika konzumira cigarete.

Što se tiče istraživanja o sredstvima ovisnosti, prema Europskom izvješću o konzumaciji sredstava ovisnosti među učenicima (2019) Republika Hrvatska nalazi se na šestom mjestu prema učestalosti konzumiranja pet i više alkoholnih pića na jednoj prigodi u zadnjih 30 dana. Zanimljivo je kako je i u ovom istraživanju utvrđen najmanji broj učenika koji konzumiraju cigarete, odnosno čak više od pola učenika (54%) navelo je kako nikada nije pušilo. S druge strane, oni koji puše navode kako u Republici Hrvatskoj lako mogu nabaviti cigarete, bez obzira na njihovu dob u kojoj je prodaja cigareta strogo kažnjena. Što se tiče konzumacije marihuane i drugih ilegalnih droga, utvrđeno je da je konzumacija ilegalnih droga među mladima u Republici Hrvatskoj iznad europskog prosjeka. To bi značilo da čak 21% učenika u istraživanju iz 2019. godine navodi kako je barem jednom u svom životu probalo drogu, najčešće kanabis kojeg smatraju najdostupnijim. Situacija se nije popravila ni pet godina nakon, dapače pogoršala se, te se u najnovijem Europskom izvješću o drogama (2024) upozorava na sve veću i lakšu dostupnost i rasprostranjenost raznih droga u Europi. U izvješću se posebno izdvaja i činjenica da se mnoge tvari danas često prodaju pod nazivom 'druge psihoaktivne tvari', koje se javljaju kao kombinacija raznih mješavina i oblika štetnih tvari, što dovodi do toga da neki potrošači nisu svjesni što konzumiraju i samim time su izloženi još većim rizicima. Ne treba posebno naglašavati da su tu posebno rizična skupina djeca i mlade osobe, čije neznanje, naivnost i želja za isprobavanjem raznih stvari i iskustava često može dovesti do eksperimentiranja s navedenim stvarima, a onda i stvaranjem ovisnosti koja vodi raznim negativnim ishodima.

S obzirom na sve problematičniju situaciju, prema članku 6. Zakona o suzbijanju zlouporabe droga (2023) donesena je Nacionalna strategija djelovanja na području ovisnosti za razdoblje do 2030. godine kao društveni odgovor za suočavanje s problemima ovisnosti. U strategiji se spominje i uloga škole, koja leži u odgovornosti za provođenje kvalitetnih preventivnih programa s ciljem sprječavanja korištenja sredstava ovisnosti i razvoja nasilnih ponašanja, ali i drugih problema u ponašanju.

Treće istraživačko pitanje odnosilo se na ispitivanje razlika u sklonosti nasilnom ponašanju i konzumaciji sredstava ovisnosti prema spolu učenika, a pretpostavka je bila da su dječaci skloniji nasilnom ponašanju i konzumiranju sredstava ovisnosti. Hipoteza je potvrđena, odnosno rezultati istraživanja upućuju na veći broj dječaka koji su skloni nasilnom ponašanju i konzumiranju sredstava ovisnosti, nego djevojčica. Svojim su istraživanjem Šlehan i sur. (2008) također utvrdili da su dječaci skloniji manifestiranju nasilnih ponašanja i konzumiranju

sredstava ovisnosti, a autori razlog tome vide u činjenici da su roditelji skloniji više disciplinirati djevojčice od dječaka, osobito kada je riječ o discipliniranju za nasilna ponašanja.

Četvrto istraživačko pitanje odnosi se na analizu korelacije nasilnog ponašanja učenika i konzumiranja sredstava ovisnosti. Postavljena hipoteza upućuje na postojanje povezanosti između navedenih problema u ponašanju, što je i potvrđeno rezultatima Pearsonovog koeficijenta korelacije, odnosno utvrđena je pozitivna korelacija između sklonosti nasilnog ponašanja učenika i konzumiranja alkohola, cigareta i droga. Ovi rezultati zapravo potvrđuju koliki utjecaj sredstva ovisnosti imaju na djecu i koliko se treba truditi da se poduzmu sve mjere kako bi se spriječilo sve ranije i sve češće konzumiranje navedenih sredstava od strane djece i mladih. Slične rezultate dobio je i Cimerman (2019) u svom istraživanju o nasilnom ponašanju u srednjim školama, odnosno utvrđeno je da su učenici koji su skloniji konzumiranju sredstava ovisnosti, skloniji i nasilnom ponašanju.

U konačnici, predstavljeno istraživanje dodatno je potvrdilo dosadašnje teorijske i empirijske spoznaje vezane uz ovu temu i ukazalo na evidentnu potrebu za preventivnim programima namijenjenim učenicima srednjih škola u Republici Hrvatskoj.

10. Zaključak

Cilj ovog rada je ukazati na važnost prevencije problema u ponašanju adolescenata u školskom okruženju. Temeljem analize relevantne literature i rezultata istraživanja Agencije za odgoj i obrazovanje i Ureda UN-a za droge i kriminal, utvrđena je rasprostranjenost nasilnog ponašanja i konzumiranja sredstava ovisnosti među učenicima prvih razreda srednjih škola. Pokazalo se da učenici već u prvom razredu srednje škole konzumiraju sredstva ovisnosti i da trećina učenika manifestira različite oblike nasilnog ponašanja. Među njima najmanje 10% učenika manifestira ozbiljne probleme u ponašanju.

Dakle, jasno je da je adolescencija veoma intenzivno razdoblje koje obilježava potreba za uzbuđenjem i isprobavanjem novih stvari i doživljaja. Upravo iz tog razloga važno je omogućiti adolescentima sigurnu okolinu i pomoći im u njihovom razvoju i sprječavanju nastanka nasilnih ponašanja i konzumiranja sredstava ovisnosti.

Škole i odgojno obrazovni djelatnici imaju važnu preventivnu ulogu. Škola uz obitelj predstavlja najvažniju socijalnu skupinu u životu svakog pojedinca i njezina važnost za društvo je neupitna. Djeca u školi provode dosta svog vremena te ih škola u konačnici oblikuje i ostavlja dubok trag na njihov razvoj. Upravo iz tog razloga na školama je najveća odgovornost za prevenciju problema u ponašanju. Pri tome je važno koristiti znanstveno evaluirane preventivne programe, među kojima su i Lions Quest programi prevencije, temeljeni na socijalno-emocionalnom učenju. Takvi programi omogućuju pravovremeno prepoznavanje ranih znakova problema u ponašanju i primjerenu podršku učenicima koji ih manifestiraju. Što se tiče same prevencije, iako je to aktualan pojam za svaku dobnu skupinu, može se reći kako su preventivski programi od posebnog značaja za djecu i mlade koji još uvijek nisu stigli razviti ukorijenjene obrasce ponašanja i stavova i u čijem je slučaju rani tretman od velikog značaja.

Rezultati ovog istraživanja mogu doprinijeti razvoju strategija budućih preventivnih programa namijenjenim djeci i mladima koji će biti usmjereni smanjenju konzumacije sredstava ovisnosti i sklonosti nasilnom ponašanju.

Treba spomenuti i neke slabosti istraživanja, odnosno činjenicu da se ne radi o reprezentativnom uzorku, već su u istraživanju sudjelovale samo škole koje su uključene u evaluaciju programa 'Vještine za djelovanje'. Također, podatke su prikupljali socijalni pedagozi pa su unatoč šiframa djeca možda bila neiskrena u odgovorima. Unatoč tome, utvrđeno je da postoji značajan broj učenika koji su skloni nasilnom ponašanju i konzumiranju sredstava

ovisnosti, no ne treba generalizirati navedene rezultate i tvrditi kako danas svi učenici piju, puše, drogiraju se ili se nasilno ponašaju.

U daljnjim istraživanjima povezanim s ovom temom, bilo bi zanimljivo detaljnije se posvetiti analizi preventivnih programa koji djeluju na različite probleme u ponašanju djece i mladih kako bi se dobio uvid u količinu utjecaja koju oni imaju na djecu i mlade te osvijestile eventualne poteškoće i prepreke koje sadržavaju i poradilo na tome.

11. Literatura

Alavi, S. S., Ferdosi, M., Jannatifard, F., Eslami, M., Alaghemandan, H., & Setare, M. (2012). Behavioral addiction versus substance addiction: Correspondence of psychiatric and psychological views. *International journal of preventive medicine*, 3(4), 290.

Avdić, A., & Škahić, E. (2018). *Uzroci i pedagoška prevencija poremećaja ponašanja učenika osnovnoškolskog uzrasta*.

Batori, M., & Ćurlin, M. (2020). Nasilje putem interneta među adolescentima. *Zdravstveni glasnik*, 6(1), 104-114.

Bielskutė, J., & Zaborskis, A. (2005). Alcohol addiction of adolescents and risk factors related to this habit. *Medicina (Kaunas)*, 41, 409-417.

Blakemore, S. J., & Mills, K. L. (2014). Is adolescence a sensitive period for sociocultural processing? *Annual review of psychology*, 65, 187-207.

Bognar, L. (2005). Pedagoški aspekt problema ovisnosti kod mladih. *Pedagogijska istraživanja*, 2(1), 113-124.

Bortiek, M., & Pulić, E. (2015). Socijalna okolina i adolescenti s neurorazvojnim oštećenjima. *Jahr–European Journal of Bioethics*, 6(1), 113-128.

Bouillet, D. (2019). *Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme*.

Bouillet, D., & Uzelac, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*.

Buha, N., & Gligorović, M. (2013). Problemi u ponašanju kod osoba sa intelektualnom ometenošću: osnovni pojmovi, učestalost i faktori rizika. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(2).

Car, S. (2013). Adolescencija 21. stoljeća: društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi. *Pedagogijska istraživanja*, 10(2), 285-292.

Cimerman, B. (2009). *Neke odrednice zlostavljanih i zlostavljača među srednjoškolskim učenicima* (Doctoral dissertation, Hrvatski studiji).

Ćurčić, V. (2005). Mentalno zdravlje mladih–rizik i šansa. *Mental health of the young–risks and chances*, 87-107.

Demetrovics, Z., Urbán, R., Nagygyörgy, K., Farkas, J., Griffiths, M. D., Pápay, O., ... & Oláh, A. (2012). The development of the problematic online gaming questionnaire (POGQ). *PLoS one*, 7(5), e36417.

Dodig Hundrić, D., Ricijaš, N., & Vlček, M. (2018). Mladi i ovisnost o internetu—pregled suvremenih spoznaja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 54(1), 123-137.

Domitrović, I., & Županić, M. (2016). Zastupljenost konzumiranja alkohola kod adolescenata. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, 12(45), 20-37.

Đuranović, M. (2013). Obitelj i vršnjaci u životu adolescenata. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 154(1-2), 31-46.

Đuranović, M. (2014). Rizično socijalno ponašanje adolescenata u kontekstu vršnjaka. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 63(1-2), 119-132.

Đurišić, M., & Drača, S. (2017). Problemski pristupi u proučavanju ponašanja dece. *Beogradska defektološka škola*, 23(3), 85-96.

Europski preventivni kurikulum: priručnik za donositelje odluka, kreatora javnog mišljenja i kreatora politika u području znanstveno utemeljene prevencije korištenja sredstava ovisnosti. Zagreb : Hrvatski zavod za javno zdravstvo ; Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020.

Europsko izvješće o drogama (2024). Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Dostupno na: <https://www.hzjz.hr/aktualnosti/uskoro-europsko-izvjesce-o-drogama-za-2024-bit-ce-objavljeno-11-lipnja/> (5.lipnja 2024.)

Europsko izvješće o konzumaciji sredstava ovisnosti među učenicima (2019). Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Dostupno na: <https://www.hzjz.hr/sluzba-promicanje-zdravlja/europsko-istrazivanje-o-pusenju-pijenju-alkohola-uzimanju-droga-i-drugim-oblicima-ovisnosti-medu-ucenicima-espad-2019> (5. lipnja 2024.)

Ferić, M. (2008). Rizični i zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju: razlike u procjeni mladih i njihovih roditelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(1), 15-26.

Forko, M., & Lotar, M. (2012). Izlaganje adolescenata riziku na nagovor vršnjaka—važnost percepcije sebe i drugih. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 20(1), 35-47.

Gambini, P. (2005). Traženje identiteta i smisla u adolescenciji. *Kateheza: časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih*, 27(4), 334-352.

Gilman, R., & Huebner, S. (2003). A review of life satisfaction research with children and adolescents. *School Psychology Quarterly*, 18(2), 192.

Gojković, V., & Vukičević, L. (2011). Vršnjačko nasilje–Bullying kod učenika srednjih škola. *Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja (IKSI)*.

Goodman, A. (1990). Addiction: definition and implications. *British journal of addiction*, 85(11), 1403-1408.

Graovac, M. (2010). Adolescent u obitelji. *Medicina Fluminensis: Medicina Fluminensis*, 46(3), 261-266.

Guilamo-Ramos, V., Litardo, H. A., & Jaccard, J. (2005). Prevention programs for reducing adolescent problem behaviors: Implications of the co-occurrence of problem behaviors in adolescence. *Journal of Adolescent Health*, 36(1), 82-86.

Jaccard, J. (2016). The prevention of problem behaviors in adolescents and young adults: perspectives on theory and practice. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 7(4), 585-613.

Janković, J., & Bašić, J. (Eds.). (2001). *Prevenција poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici*. Poverjenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.

Ješić, D. (2010). Sticanje kompetencija za nove uloge nastavnika u savremenoj školi i školi budućnosti. *Časopis za društvene i prirodne nauke*, 1, 195-199.

Jevtić, B., & Knežević-Florić, O. (2011). Izazovi socijalnopedagoške delatnosti: sa hrestomatijom. Filozofski fakultet.

Jovanović, O. (2013). Uticaj implicitnih nastavničkih uverenja na učenje i razvoj učenika. *Godišnjak za psihologiju*, 10(12), 55-68.

Jugović, A. L., & Luković, M. (2012). Karakteristike samoubistava mladih. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11 (1), 169-177.

- Koller-Trbović, N. (1998). Pravovremeno otkrivanje poremećaja u ponašanju djece i mladeži i rano interveniranje. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 6(1), 51-59.
- Koller-Trbović, N., & Žižak, A. (2012). Problemi u ponašanju djece i mladih i odgovori društva: višestruke perspektive. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 20(1), 49-62.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A., & Jeđud Borić, I. (2011). *Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih*.
- Kovačević, V., Stančić, V., & Mejovšek, M. (1987). Teoretski problemi transformacije ponašanja. *Defektologija*, 23(1), 1-14.
- Kurniati, N., Purnamasari, I., & Rahmawati, I. (2023). Analysis of the Impact of Verbal Bullying on Elementary School Children. *Jurnal Ilmiah Wahana Pendidikan*, 9(20), 383-393.
- Lebedina Manzoni, M., Lotar, M., & Ricijaš, N. (2008). Podložnost vršnjackom pritisku i samopoštovanje kod studenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(1), 77-92.
- Luca-Mrđen, J. (2005). Adolescent seksualni nasilnik. *Ljetopis socijalnog rada*, 12(1), 131-144.
- Lugović, G. (2016). Prevencija: To nije moj posao... In *24. godišnja konferencija hrvatskih psihologa-Psihologija u prevenciji poremećaja i očuvanju zdravlja* (pp. 195-195).
- Maglica, T., & Džanko, P. (2016). Internalizirani problemi u ponašanju među splitskim srednjoškolcima. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 65(4), 559-585.
- Mandarić, V. (2012). Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovska smotra*, 82(1), 131-149.
- Marković, M. (2018). Uloga nastavnika u stvaranju pozitivne klime u odeljenju. *Godišnjak za pedagogiju*, 3(2), 45-56.
- Mavar, M., & Vučenović, D. (2014). Sklonost ovisničkom ponašanju i školski problemi kod adolescenata. *Klinička psihologija*, 7(1-2), 5-20.
- Meščić-Blažević, L. (2007). Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju adolescenata. *Pedagoška istraživanja*, 4(2), 301-306.

Milić, M. (2020). Percepcija nasilja preko interneta iz perspektive učenika i nastavnika. *Ljetopis socijalnog rada*, 27(1), 113-150.

Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike. Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima. (2023). Dostupno na <https://mrosp.gov.hr/vijesti/odrzana-18-sjednica-nacionalnog-vijeca-za-razvoj-socijalnih-politika/13260>. (5. svibnja 2024.)

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima. (2013). Dostupno na https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_11_132_2874.html. (13. svibnja 2024.)

Mlinarević, V., & Gajger, V. (2010). Slobodno vrijeme mladih—prostor kreativnog djelovanja. *U: Martinčić, J*, 43-58.

Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E., & Davino, K. (2003). What works in prevention: Principles of effective prevention programs. *American psychologist*, 58(6-7), 449.

Nenadić Bilan, D. (2012). Strategije prevencije ovisnosti o drogama. *Magistra Iadertina*, 7(1), 35-53.

Nikčević-Milković, A. (2016). Korištenje sredstava ovisnosti i provođenje slobodnog vremena mladih ličko-senjske županije. *Magistra Iadertina*, 11(1), 161-183.

Novak, M., Ferić, M., Kranželić, V., & Mihić, J. (2019). Konceptualni pristupi pozitivnom razvoju adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 26(2), 155-184.

Pažin-Ilakovac, R. (2015). Od savjetodavnoga rada do pedagoškog savjetovanja u školi. *Magistra iadertina*, 10(1.), 49-63.

Pejović Milovančević, M., Popović Deušić, S., & Aleksić, O. (2002). Definiranje poremećaja u ponašanju u okviru dječje psihijatrije. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 10(2), 139-152.

Pregrad, J. (2010). Priručnik-Program prevencije vršnjačkog nasilja: Za sigurno i poticajno okruženje u školama.

Program of the Lions Clubs International Foundation (2019). Skills for action. Facilitators's resource guide.

Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), 315-330.

Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S., & Brajša-Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 58(2-3), 239-263.

Rajhvajn Bulat, L., & Horvat, K. (2020). Internalizirani problemi adolescenata u kontekstu školskog okruženja. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 161(1-2), 7-26.

Reić Ercegovac, I. (2016). Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 65(2), 251-271.

Relja, J. (2021). Preduvjeti suradnje roditelja i škole. *Bjelovarski učitelj: časopis za odgoj i obrazovanje*, 26(1-3), 46-62.

Ricijaš, N. (2015). MLADIH, K. I. D. R. P., & RESURS, I. R. P. R. I. Kockanje mladih u Hrvatskoj.

Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., & Kranželić, V. (2015). Sportsko klađenje i druga rizična ponašanja hrvatskih srednjoškolaca. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 51(2), 41-56.

Ricijaš, N., Kranželić, V., Dodig Hundrić, D., Huić, A., Radić Bursać, S., & Rakić, A. (2016). Program prevencije kockanja mladih" Tko zapravo pobjeđuje?".

Sakoman, S. (2009). Uloga obitelji u razvoju ovisničkih ponašanja. *Medicus*, 18(2_Adolescencija), 193-204.

Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526.

Sesar, K., Sesar, D., & Dodaj, A. (2013). Povezanost vršnjačkoga zlostavljanja i psiholoških poteškoća: prospektivno istraživanje. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 22(1), 79-100.

- Singer Mladen i Mikšaj-Todorović Ljiljana (1989). *Delikvencija mladih*. Zagreb: Globus
- Skakavac, T. (2020). Uticaj društvenih mreža na pojavu maloletničke delikvencije. *Civitas*, 10(01), 72-92.
- Sokač, A. (2014). Čimbenici koji utječu na rizično ponašanje djece i mladih. *Educatio biologiae*, (1.), 117-124.
- Starfield, B., Hyde, J., Gervas, J., & Heath, I. (2008). The concept of prevention: a good idea gone astray? *Journal of Epidemiology & Community Health*, 62(7), 580-583.
- Stepanić, L. (2019). Vršnjačko nasilje i preventivni programi. *Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 2(2), 67-77.
- Sušac, N., Ajduković, M., & Rimac, I. (2016). Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25(2), 197-221.
- Šnidarić, N. (2009). Školski pedagog i funkcija pedagoškog vođenja škole. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 150(2), 190-208.
- Vejmelka, L. (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(2), 215-240.
- Velki, T. (2019). Usporedba prevalencije i predikcije vršnjačkog nasilja sa vršnjačkim zlostavljanjem. *Ljetopis socijalnog rada*, 26(3), 363-390.
- Vist, N. V. (2016). Psychological and Pedagogical Conditions for the Prevention of Deviant Behavior among Adolescents. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(15), 8536-8551.
- Vlada Republike Hrvatske. (2023). *Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima*. Zagreb
- Vuković, N. (2020). Uloga školskog pedagoga u razvoju socijalnih kompetencija učenika. *Bjelovarski učitelj: časopis za odgoj i obrazovanje*, 25(1-3), 53-68.
- West, R., & Brown, J. (2013). *Theory of addiction*.

World Health Organization. (2001). The second decade:improving adolescent health and development. World health organization. <https://iris.who.int/handle/10665/64320> (13.svibnja 2024)

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. (2014). Narodne novine NN 152/2014. Dostupno na https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_12_152_2864.html. (18. svibnja 2024.)

Zakon o suzbijanju zlouporabe droga. (2023). Narodne novine NN 19/2023. Dostupno na <https://www.zakon.hr/cms.htm?id=56029>. (5. lipnja 2024.)

Zloković, J., & Vrcelj, S. (2010). Rizična ponašanja djece i mladih. *Odgojne znanosti*, 12(1 (19)), 197-213.

Zrilić, S. (2006). Sudionici u krugu školskog nasilja–nasilnik, žrtva i promatrač. *Magistra Iadertina*, 1(1.), 49-57.

Žilić, M., & Janković, J. (2016). Nasilje. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1(3), 67-87.

Žižak, A., & Bouillet, D. (2003). *Standardi programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

12. Popis slika i tablica

Tablica 1. Primjeri činitelja rizika i činitelja zaštite u ekološkom sustavu djeteta (Bouillet, 2019).

Tablica 2. Distribucija učenika prema manifestiranju nasilnih ponašanja.

Tablica 3. Distribucija učenika prema učestalosti konzumacije sredstava ovisnosti u prošlosti.

Tablica 4. Distribucija učenika prema planiranoj učestalosti konzumacije sredstava ovisnosti.

Tablica 5. Razlike u sklonosti nasilnom ponašanju i konzumaciji sredstava ovisnosti prema spolu učenika.

Tablica 6. Analiza korelacije namjere konzumiranja alkohola u sljedećih mjesec dana i nasilnog ponašanja.

Tablica 7. Analiza korelacije namjere konzumiranja cigareta u sljedećih mjesec dana s nasilnim ponašanjem.

Tablica 8. Analiza korelacije namjere konzumiranja marihuane ili drugih ilegalnih droga u sljedećih mjesec dana s nasilnim ponašanjem.

13. Prilog

Belgrade, 20 March 2024

CONSENT

to the use of data collected for the purpose of evaluating Lions Quest school prevention programmes for the purpose of writing theses by students of pedagogy at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, under the supervision of Prof. Dejana Bouillet, Ph.D., associate of the United Nations Office on Drugs and Crime.

All contributions should highlight the contribution of the United Nations Office on Drugs and Crime and the Lions Clubs International Foundation to the research.

Žana Glavendekić

Glavendekić
Regional adviser, Programme coordinator
UNODC Programme office in Belgrade

